

Watergraaf met zijn paard, of de geschiedenis van Gouda van 1572 tot 1575

<https://hdl.handle.net/1874/235684>

H 1092 N° 4265
mm 12707

WATERGRAAF MET ZIJN PAARD

OF

de Geschiedenis van Gouda

VAN

1572 tot 1575,

DOOR

F. HEUSY,
Onderwijzer te Gouda.

GOUDA,
A. BRINKMAN,
1872.

en.

7 . GEN.

N° 887

Hist. Gen.

oct. 887

WATERGRAAF MET ZIJN PAARD

OF

de Geschiedenis van Gouda

VAN

1572 tot 1575,

DOOR

F. HEUSY,

Onderwijzer te Gouda.

GOUDA,
A. BRINKMAN,
1872.

Geachte Medeburgers van Gouda!

Zooals ge weet is het een paar maanden geleden, dat in Nederland het feest gevierd werd van de grondlegging van onze burgerlijke en godsdienstige vrijheid.

Ik heb bij die gelegenheid een „Kort woord tot de Nederlandsche Jeugd” gericht, dat door mijne landgenooten zóó welwillend is ontvangen, dat ik mij daardoor aangespoord heb gevoeld, om nu over eenige dagen de 300jarige gedachtenis van den overgang van Gouda kan gevierd worden, het een en ander wetenswaardige mede te deelen, wat met dien overgang gepaard ging, en nog enkele bijzonderheden, die in de drie volgende jaren voorvielen.

Wil men gaarne de geschiedenis kennen in het algemeen, in de eerste plaats zal men belang stellen in die van geboorte- of woonplaats.

Althans, dit is met mij zoo geweest, en wat ik nu verspreid gevonden heb aangaande den toestand van Gouda in het gewichtige en hoogstbelangrijke jaar 1572, bied ik u aan.

Aanvankelijk meende ik de geschiedenis van Gouda, zoo die in de beschrijving van Gouda door Walvis voorkomt, in een nieuw kled te steken, maar weldra bespeurde ik bij dien schrijver zoovele onnauwkeurigheden en gappingen, dat ik hiervan afzien — en een meer opzettelijk onderzoek in

het werk stellen moest. De bezwaren, die ik daarbij ontmoette, waren veel, en wellicht ware ik die niet overgekomen, indien ik niet een trouwen helper had gevonden in den Weleerw. zeergeleerden Heer Dr. M. A. G. Vorstman, Emeritus-predikant alhier, die mij met zijne boeken en niet minder met zijne kennis heeft voorgelicht en bijgestaan.

Ik gevoel mij dan ook gedrongen Zijnweleerw. openlijk mijn dank te betuigen voor die welwillendheid, en hemkracht en gezondheid toe te wenschen om, al is het in minder ruimen kring, tot nut en zegen werkzaam te zijn. Verder breng ik mijn dank aan allen, die mij in meerdere of mindere mate, in welk opzicht ook, van dienst geweest zijn.

De bronnen, waaruit ik geput heb, zijn hoofdzakelijk Walvis, beschrijving van Gouda en Hooft, Nederlandsche historie. Hier en daar heb ik echter nog van andere werken gebruik gemaakt.

Afkondigingen, brieven enz. heb ik zoo goed mogelijk in het tegenwoordig Nederlandsch overgebracht, zonder evenwel van den tekst al te veel af te wijken.

Ik heb gemeend, dit te moeten doen, omdat ik niet voor geleerden schreef, en van mijne lezers niet kon of mocht verwachten, dat zij met de taal, die vóór 300 jaren in ons land gesproken of geschreven werd, gemeenzaam bekend zijn.

Zoo mijn arbeid u eenige aangename en nuttige oogenblikken zal verschaffen, zal ik mij den tijd, daaraan besteed, nimmer beklagen.

Hoogachtend noem ik mij

Uw Stadgenoot,

F. H.

Dat het invoeren der verschillende belastingen, onder den naam van honderdsten, twintigsten en tienden penning bekend, tot het verzet tegen Alva en zijn aanhang het meest heeft toegebracht is vrij algemeen door het nageslacht begrepen, maar dat onze voorouders recht hadden om zich hiertegen te verzetten is eene zaak, die niet iedereen erkent.

Met dit zoo duidelijk mogelijk aan te toonen, willen we ons geschiedverhaal van den overgang van Gouda tot de zijde van den Prins en de afzwering van Alva en al wat Spanjaard was aanvangen, na alleen in herinnering gebracht te hebben, dat er vroeger reeds genoeg gebeurd was om de gemoederen der Nederlanders tegen Spanje in te nemen.

Toen de steden onder de Graven Floris V, Willem II enz. zeer in aanzien en rijkdom toenamen, gaven de Vorsten, de hulp hunner onderdanen noodig hebbende, aan de steden het recht eenige harer burgers af te vaardigen om in vereeniging met den Adel en de Geestelijkheid de belangen van het Volk te bespreken. De vergaderingen, welke gehouden werden

en waarin de afgevaardigden der drie Standen zitting hadden, droegen den naam van Staten. Elk gewest had zijne eigene Staten en uit afgevaardigden van deze verschillende Provinciale Staten zijn later de Algemeene Staten samengesteld. De gewestelijke Staten mochten aanvankelijk niet vergaderen als zij wilden, maar werden alleen dan bijeengeroepen, wanneer de Vorst gelden noodig had of eene „Bede” wilde doen, en zoo deze „Bede” toegestaan werd, kregen de steden veelal nieuwe voorrechten of privilegiën van den Vorst. Later, toen al de Noord- en Zuid-Nederlandsche gewesten onder het bestuur van Karel V stonden, had men de bijdragen voor eene „Bede” zoodanig geregeld, dat Brabant een vierde gedeelte gaf; Vlaanderen een derde deel; Holland een twaalfde deel; Artois en Henegouwen een achttiende deel en de overige gewesten de rest of het twee negende deel. Deze verdeling gaf tusschen de onderscheidene gewesten wel eens aanleiding tot oneenigheid, daar het eene zich boven het andere te hoog aangeslagen vond, en om hieraan nu voor goed een einde te maken, wilde Alva, zooals hij voorgaf, de opbrengsten zoodanig regelen, dat niet eenig gewest te klagen zou hebben. Alva gevoelde zich evenwel sterk genoeg om nu juist ongehoorde belastingen in te voeren, waarom hij in Maart 1569 te Brussel de verschillende Staten deed beschrijven. Hij stelde de geldverlegenheid voor

en wees de middelen aan om daaruit te geraken. Deze middelen bestonden hierin dat ieder den honderdsten penning of een percent van zijne bezittingen zou betalen en vervolgens tot grooten last der verkoopers den twintigsten penning of vijf percent der vaste- en den tienden penning of tien percent der roerende goederen, zoo dikwijls deze verkocht werden.

Tegen de eerste belasting verzette men zich, omdat niemand gaarne het juiste bedrag zijner bezittingen opgeeft en dat ook moeielijk te bepalen is, daar dan alles vooraf gewaardeerd of geschat zou moeten worden. Meer dan duizend gulden in eens zou volgens de bepaling van Alva evenwel niet gevraagd worden.

De Afgevaardigden, zeer verontwaardigd over die nieuwe en stoute voorstellen, toonden met eerbied, maar niet minder met kracht en klem al de nadeelen en ongemakken, die uit deze belastingen zouden voortvloeien, duidelijk aan, en lieten genoegzaam blijken, dat zij hierin geen genoegen zouden nemen.

Alva, de tegenkanting ziende en meenende dat er geen einde zou komen aan al de bezwaren, die de Afgevaardigden hiertegen aanvoerden, gaf in zooverre toe, dat van al de waren slechts éénmaal de tiende penning zou geëischt worden.

Hij voegde hierbij, dat het hem meer om het bewijs van onderdanigheid dan om de schatting te doen was, en dat men met de meeste inschikke-

lijkheid zou te werk gaan. Toen de Afgevaardigden ook hierin nog geen genoegen namen, begon Alva met bedreigingen; verweet hun het verzuim van hunnen plicht tijdens de beeldstormerij, en zeide ten slotte, dat zij deze belastingen wel als eene gunst mochten aannemen, daar zij eigenlijk even als Egmond en Hoorne hunne goederen verbeurd hadden, en deze nu door het toestaan van deze penningen konden afkopen.

De gewesten Henegouwen en Artois kregen van Alva het vooruitzicht niet bezwaard te zullen worden, als zij zich maar, voor het oog der andere gewesten, hielden, alsof zij Alva's voorstellen aannamen, waarop beide gewesten dan ook hun woord gaven. De overige gewesten, van deze valsheid niets wetende, durfden, na de toestemming van Henegouwen en Artois, het ongenoegen van Alva niet langer trotseeren en stonden daarom aanvankelijk ook den honderdsten penning toe.

Alva was hiermede echter niet tevreden. Hij verlangde stipte gehoorzaamheid, en dus niet alleen den honderdsten, maar ook den twintigsten en tienden penning. Eindelijk gaven de Staten der aangeërfde Landschappen (1) toe, op voorwaarde, dat zoo een eenig gewest weigerde, zij zich ook allen zouden

(1) Dit waren de gewesten, die Karel V onmiddelijk van zijn vader Filips II geërfd had, zooals Holland, Zeeland, Henegouwen, enz.

terugtrekken. De Hollandsche Edelen en Dordrecht, de eerste stad van Holland, waren het, die het eerst toegaven, terwijl de andere steden zich nog eene wijl bleven verzetten, ja Amsterdam zelfs tot het uiterste toe, totdat het eindelijk verklaarde mede te zullen voldoen, als zijnde overstemd. De Staten van Utrecht evenwel wilden liever den uitersten haat des Hertogs op zich laden dan hierin toestemmen, en de Geestelijkheid verklaarde, dat zij zonder haar eed te breken en haar geweten geweld aan te doen, hare goederen niet kon of mocht onderwerpen aan de voorgestelde belasting. Hierdoor hadden de Gewesten, die reeds toegestemd hadden, eene wettige reden om hun woord terug te nemen, en verklaarden, zich beroepende op de weigering van Utrecht, niet meer verplicht te zijn tot het betalen van den tienden en twintigsten penning.

De tijd verliep ondertusschen, en Alva was nog geen haarbreed met zijne penningen gevorderd. Maar hij zou en moest geld hebben; de nood eischte het. Een ander voorstel komt daarom ter tafel. Alva verlangt slechts den tweehonderdsten penning en 's jaarlijks twintig tonnen gouds voor zes jaren. De aangeërfde landen staan hem hun aandeel in de twintig tonnen gouds voor twee jaren toe, terwijl de andere gewesten hun aandeel in eens afkochten, behalve Utrecht, dat nog pogingen in het werk stelde om er met eene mindere som af te komen,

doch voor die weigering voor den Raad van Beroerte moest verschijnen en sedert dien tijd met argus-oogen werd gadeslagen of er ook iemand in eenig opzicht van de Roomsche leer afweek.

Van toegeven in de belasting van tienden of twintigsten-penning was geen sprake in eenig Gewest.

's-Hertogs voorstellen en het doordrijven der nooit gehoorde schattingen, benevens zijne vreemde manier van handelen, deed ondertusschen den Roomsch-Katholieken het oog op de ondersteuning der Onroomschen werpen; doch de angst deed slechts weinigen uiten, wat er in hun boezem omging. Hoe gaarne zouden zij zich bij de Hervormden hebben aangesloten als zij slechts den moed hadden gehad! Eerst toen men met eenig gunstig gevolg het hoofd kon bieden aan Alva en de Spanjaarden, bleek het genoeg, dat men het juk lang moede was en slechts naar eene gunstige gelegenheid met verlangen had uitgezien. En die gelegenheid bood zich op het alleronverwachtst aan door de inneming van den Briel op 1 April 1572.

De Prins van Oranje, die na den mislukten veldtocht van 1568, in 1569 nog diende onder de Hugenooten in Frankrijk, ging even voor de nederlaag bij Moncontour met een klein gezelschap en vermoed naar Dillenburg, van waaruit hij door middel van den Raadpensionaris van Leiden, Mr. Paulus Buys, verstandhouding hield met de Nederlanden.

Omtrent de stad en het slot Dillenburg achten wij het hier ter plaatse niet overbodig eenige bijzonderheden mede te deelen, vooral omdat dit jaar een aanvang zal gemaakt worden tot het oprichten van een gedenkteeken, ter eere van den man, wiens naam in het hart van elk oprecht Nederlander moet leven.

»De stad Dillenburg ligt aan den Deutz-Giesener spoorweg, die van Deutz, tegenover Keulen, door het Siegdal en het Dilledal naar Dillenburg voert, hetwelk zijn naam van de rivier de Dill ontleent en zich langs hare oevers aan den voet van het gebergte uitstrekt. Op een der vooruitspringende rotspunten vertoont zich de plaats, waar eens de burg gestaan heeft. Deze moet van grooten omvang zijn geweest en met den slottuin eene aanmerkelijke ruimte hebben beslagen. Van zijne sterkte getuigt nog de kolossale muur, die ter eener zijde van uit de diepte is opgetrokken en vrij ongeschonden bewaard werd. Het wordt reeds in de dertiende eeuw vermeld, maar eerst met Willem de Oude, ook ten onrechte de Rijke genoemd, werd het de vaste residentie der Graven en Vorsten van Nassau-Dillenburg. Geboren in 1487 en gestorven in 1559, was het Willem de Oude, die den zoo even vermelden muur deed optrekken ter versterking van het slot. In 1531 voor de tweede maal gehuwd met Juliane van Stolberg, werd hij de vader van vijf zonen en zeven dochters. Zijne zonen waren behalve onzen Willem I,

Johan, Lodewijk, Adolf en Hendrik. Willem schreef in 1570 aan Johan, dat hij het slot in goeden staat van tegenweer houden moest wegens de nood der tijden.

In het laatst der 16^e en in het begin der 17^e eeuw bevatte het slot 77 grootere en kleinere gemeubelde en bewoonde kamers. Onder deze werd vooral de Prinsenkamer in eere gehouden tot eene herinnering aan Willems verblijf. De zilverkamer was nog in het begin der 17^e eeuw armelijk voorzien. In 1570 tot 1572 was zij ontledigd, en haar inhoud, kleinoodiën, gouden bekers, zilveren tafелgereedschap, mitsgaders tapijtwerk te Frankfort en elders verkocht, om achterstallige soldij en nieuwe geldmiddelen te scheppen, waarmede de bevrijding der Nederlanden zou worden beproefd. Na den dood van Johan van Nassau, Willems broeder, in 1606, kwam Dillenburg in bezit van diens oudsten zoon Willem Lodewijk, geboren in 1560 en gestorven in 1620, maar die het als stadhouder van Friesland en deelgenoot van Maurits' krijgsbedrijven, slechts enkele malen bezocht. Tijdens den dertigjarigen oorlog in bezit van Lodewijk Hendrik van Nassau, gestorven in 1662, had het eens een kleinen aanval te weerstaan. Zijn zoon Hendrik regeerde er gedurende 39 jaren tot 1701 en met zijne beide kinderloos gebleven zonen, stierf in 1739 de Nassau-Dillenburgsche linie uit, en kwam de bezitting aan Nassau-Dietz, dat is aan Willem Karel Hendrik Friso, die eerst Stadhouder van Friesland,

Gelderland, Groningen en Drenthe, van 1747 tot 1751, onder den naam van Willem IV, Stadhouders was der vereenigde provinciën. Hij heeft alzoo, evenmin als zijn zoon Willem V, Dillenburg bewoond. En toen deze, in 1795 uit deze landen verdreven, den Dillenburg bezocht, gedurende zijn verblijf van 1801 tot 1806 op Oraniënstein bij Dietz, lag het alreede meer dan veertig jaren in puin. Want in 1760, het vierde jaar van den zevenjarigen oorlog, hadden zich, in weerwil der onzijdigheid van het Vorstendom Oranje-Nassau, twee compagniën Hanoveranen daarin genesteld, om van daaruit strooptochten te doen tegen de Franschen. Dientengevolge werd het opgeëischt door een Fransch legercorps onder Cameras, en bij weigering van overgave in brand geschoten, en toen men zich eindelijk overgeven moest, door de Hanoveranen niet verlaten, dan nadat zij alles wat waarde had hadden medegenomen om het te Giesen aan de Joden te verkoopen. Een deel der overgebleven torens en muren werd gesloopt tot den bouw van woningen in de stad, en van dien beroemden burg is weinig meer over, dat niet begroeid of onder de aarde bedolven is.

Toen het echter nog in vollen luister prijkte, werd Willem I er in 1533 op den 14ⁿ April geboren, en had er in de hoogst gewichtige jaren 1567 tot 1572 zijne tijdelijke verblijfplaats.

Op zijn vijf en dertigsten verjaardag, den 14ⁿ April

1568 ontving hij er afgezanten uit de Nederlanden om zijn terugkeer derwaarts te bewerken. Hij had er namelijk den 7ⁿ Mei 1567 de wijk genomen om er langeren tijd te vertoeven en er den loop der gebeurtenissen af te wachten niet alleen, maar die ook naar zijn vermogen te leiden. Hij komt er, na eene mislukte onderneming, en na in Frankrijk met de Hugenooten gestreden te hebben, zonder manschap, zonder geld en in boerengewaad in October 1569 terug, om daar weder op nieuw zijne onderhandelingen met de Nederlanden voort te zetten, totdat hij het op den 29ⁿ Juni 1572 aan het hoofd eener legerbende voor altijd verliet, om zijne eerste legerplaats naar het schijnt te Essen, in den Kreits Duisburg bij Ruhrort aan de Berne, te vestigen."

Vervolgen wij thans weder ons verhaal.

Het was voor den Prins natuurlijk volstrekt noodig het oog te houden op al hetgeen er voorviel en met zooveel personen als maar mogelijk was in betrekking te staan. De algemeene genegenheid, die men hem toedroeg, hielp hem daarbij niet weinig.

Te Gouda helde de Burgemeester Mr. Jan Jacobsz. Roosendaal met nog eenige anderen tot Zijne Doorluchtheid over. De Prins, hiervan verwittigd, schreef uit zijn huis te Dillenburg aan de Goudsche Burgemeesters. Zekere Willem Dirksz, vroeger Burgemeester van IJselstein, overbrenger van den brief, nam zijn verblijf in het huis van den Burgemeester

Cornelis Cornelisz. Os, schoonvader van Gerrit Cornelisz. de Lange, na hem mede Burgemeester. Van hier bracht Willem de Brouwer, burger van Gouda, niet zonder reden bevreesd, den brief naar Oudewater en wel op een marktdag, den eierenmaandag, volgende op Palmzondag. Na afloop van de markt geeft hij den brief aan een jongen, dien hij achterna ging, om te zien of deze dien aan den Goudschen schipper zou ter hand stellen. Ziende dat de schipper hem had aangenomen, gaat ook hij in de schuit, en, te Gouda gekomen oogt hij den besteller na, die den brief ten huize van Jan Jacobsz. Roosendaal, toenmaals voorzittend Burgemeester, bracht. De Burgemeester, den brief ontvangende, breekt hem open, leest hem en is over den inhoud niet weinig ontsteld, omdat hij toch ook aan de andere Burgemeesters, die niet zeer Prinsgezind waren, gericht was (1). Op staanden voet gaat hij naar Cornelis Jansz. Vlacq, doet dezen reeds te bed zijnde opstaan, en zegt niets anders dan dat hij met hem een glas Spaanschen wijn wilde drinken, hetwelk zij dan ook deden, terwijl de Burgemeester even ontsteld bleef. Vlacq, die van de zaak wist en den raad aan Willem de Brouwer tot het bestellen van den brief, zooals reeds gezegd is, gegeven had,

(1) Tot ons leedwezen schijnt deze brief verloren geraakt te zijn, althans wij hebben hem niet kunnen opsporen.

liet zich mede niets ontvallen. Voorzeker wel een bewijs dat vrienden zelfs elkander toen nog wanstrouwden.

De Burgemeesters, Mr. Jan Jacobsz. Roosendaal, Jan Gerritsz. Stempel, Gerrit Huigen, Jan Reiniersz. en de Schepenen Govert Witten, Dirk Ottosz, Mr. Hendrik Jacobsz., Dirk Jansz. Lonck, Mr. Cornelis Hendriksz., Dirk Clementsz. van Neck, en Jan Geen Simonsz. wisten niet wat te doen, en waren in angst over het invoeren van den tienden penning, te meer daar de twee jaren der ingewilligde twintig tonnen gouds verlopen waren en de Hertog Alva nu tegen elken prijs de inning van den tienden en twintigsten penning wilde doorzetten.

Deze gezamenlijke Wethouders (dat wil zeggen de Burgemeesters en Schepenen) ontboden in het begin van het jaar 1572, kort na het voorval met den brief, een vierde gedeelte der stadsschutterij, en dus die van eene der vier wijken, waarin de stad verdeeld was, voor zich op het Raadhuis. Aan deze schutters werd de vraag gedaan of, ingeval het invoeren van den tienden en twintigsten penning onlusten mocht verwekken, zij gezind waren de Wethouders te volgen in alles waarin deze hun zouden voorgaan? Eenigen der aanzienlijksten gaven hierop een zeer verschillend antwoord. Kievit, schoonzoon van een Burgemeester, zeide kortweg: „neen; noch

om tienden, noch om twintigsten penning verzet ik een voet." De schoonvader hierover gebelgd, wilde dat hij zou zwijgen; maar hij antwoordde: „Ben ik oud genoeg om uwe dochter „tot vrouw te hebben, ik ben het ook om „te spreken." Jan Vlacq, waarschijnlijk Burgerhopman, nam toen het woord en zeide: „Neen, „neen, Mijne Heeren! 't is niet te gelooven, dat Zijne „Majesteit van Spanje, zulk een goedertieren Vorst „deze Erflanden van wijlen zijn Heer Vader zaliger „met zulke zware lasten zou willen drukken. Het „is niet anders dan het werk van het Spaansche „Hof te Brussel, dat altijd gewoon is geweld te „gebruiken over de landen staande onder het gebied „van Zijne Majesteit. Om dan dezen toeleg in het „begin te stuiten en de zaak tot een gewenscht „einde te brengen, ben ik bereid, al sloeg niemand „handen aan het werk, haar zoodanig aan te vatten, „dat ze afloope, zooals het behoort."

„Maar indien de Koning het nu zoo wil," voerde de Slotvoogd en Stadsbaljuw, Cornelis van der Mijle hem te gemoet. „Ik zou daaraan toch weerstand bieden" antwoordde Vlacq.

„Waarmede?" vroeg de Slotvoogd. En hierop antwoordde de opgeroepen schutterij: „Met de wapenen!" Dit vrijpostig antwoord was oorzaak dat de schutters der drie overige wijken niet werden opgeroepen.

Aan de Wethouders werd het slechts aanbevolen, om met de gemeente vreedzaam te leven, tot het er op aankwam.

Na een kort tijdsverloop liet zich de zaak vrij slecht aanzien, daar een der Burgemeesters, den Slotvoogd bezoekende, zoolang weg bleef dat de Burgerij, in argwaan geraakte, of men hem ook op het Slot in bewaring hield. De burgers staken de hoofden bijeen en liepen met wilge stammen, die op de Spieringstraat voor het huis lagen van den stoelendraaier Maarten Pauwen, de voorpoort van 't Slot op, en durfden zelfs, nu op het binnehof staande, uit naam der Burgemeesters de sterkte opeischen. Doch de Burgemeester, die op het Slot was, kwam te voorschijn en bedaarde de menigte. Vermoedende, dat de Slotvoogd bij tijd en wijl iets ergs tegen de stad ondernemen mocht, stelden de Burgers van toen af wacht in het Minderbroedersklooster, en wel omdat men van het Slot door eene achterpoort in dat klooster, en van daar weder ongemerkt met krijgsvolk in de stad kon komen.

Van het Slot is, behalve de schilderij op de Raadkamer van het stadhuis, de afbeeldingen bij Walvis en de Lange van Wijngaarden en eene oude plaat der stad Gouda van den IJsel gezien, niets meer over dan de naam van „het Slot” gegeven aan den korenmolen, die gebouwd is op de grondslagen van het puin van den grooten toren.

In 1577 werden vele sloten en kasteelen in de nabijheid van steden staande, op last der Staten afgebroken en dit lot trof ook het Goudsche Slot. Evenwel werd de aanvraag tot de slechting niet aan de Staten van Holland gedaan, maar de Burge-meesters gaven er last toe, en droegen dien op aan Cornelis Vlacq, omdat anders het volk met geweld daartoe zou zijn overgegaan. Alleen spaarde men den toren, waarin oude gedenkschriften bewaard werden, omdat in de vergadering der Staten, gehouden te Dordrecht den 19den Juli 1576 en volgende dagen, was besloten, om „opening te krijgen van de Charters van Holland op het Slot te Gouda, „daar men voor dezen tijd niet heeft toe kunnen „geraken, en dat men aldaar zal visiteren alle de „privilegiën, stukken en munimenten den lande van „Holland aangaande, aldaar berustende, en dat men „van dezelve zal maken inventaris en daarna kopieën „van de voorname privilegiën en zaken van 't ge-meene land voorschreven.”

En in de commissie hiertoe zijn benoemd, uit de Ridderschap de Heer van Noordwijk, en voorts uit elke stad, in de vergadering vertegenwoordigd, een gedeputeerde.

Maar in plaats van een inventaris en kopieën te maken, is het geheele archief, volgens bevel der Staten van 1586, op den 5den April 1590 naar 's Hage

vervoerd, tegen reçu van Jan van der Does, Heer van Noordwijk.

De Burgemeesters hadden evenwel bedongen dat alles weder terug moest komen, maar dit schijnt niet geschied te zijn.

Vroeger reeds en wel onder de graven uit het huis van Henegouwen schijnt er veel uit het oude archief naar dat gewest overgebracht te zijn. Hoe het zij, de overgebleven toren bleef staan tot het jaar 1808, toen hij tot slooping voor *f* 360 verkocht werd. Hij droeg in de wandeling den naam van toren van Arkel, waarschijnlijk tot eene herinnering aan Jan, heer van Arkel, die in 1415 aan het einde van den zoogenaamden Arkelschen krijg, op het Slot eenigen tijd gevangen is gehouden. Maar met dien Arkelschen toren is dan ook het laatste spoor van het Goudsche Slot verdwenen. Het had bestaan gedurende het grootste deel van de grafelijke regeering. Hoogst waarschijnlijk is de stad er haren oorsprong aan verschuldigd, en is het gebouwd om tolleren op den IJsel te heffen en de scheepvaart te beschermen. Waren de oudste heeren onafhankelijk, zij werden toch later vasallen (leenmannen) van de Hollandsche graven en vooral van Floris den Vijfden, die Gouda den 21ⁿ Juli 1272 tot eene stad verhief, en Nicolaas van Kats tot zijn Slotvoogd had.

In dien tijd had het Slot nog een geringen omvang en het bleef zoo onder het huis van Hene-

gouwen. Want schoon graaf Willem de Derde het aan zijn broeder Jan van Beaumont had geschonken, maakte deze er weinig of geen gebruik van, daar hij als Stadhouder in den Haag zijn verblijf had en des zomers aan zijn Slot te Schoonhoven de voorkeur gaf, gelijk ook zijne kleinzonen Jan en Guy van Bloys daar meestal woonden onder het bewind van het huis van Beieren. Maar Jan van Bloys maakte veel werk van de reigerjacht en nu werd het Slot te Gouda te klein voor de ridders, knapen, valkeniers en paarden, die hem vergezelden, als hij zich in de omstreken van Gouda daarmede verlustigde. Van daar dat het Slot van 1360 tot 1378 meer en meer in omvang is toegenomen. Onder Albrecht van Beieren, 1389 tot 1404, werden de beide Sloten van Gouda en Schoonhoven wederom met de grafelijkheid vereenigd, ofschoon Jan van Beieren er alleen in 1420 met zijn vrouw zijn hoofdkwartier had, toen hij Leiden belegerde; en Jacoba van Beieren het in den laatsten tijd harer regeering tot hare wijkplaats koos. Overigens had het Slot zijne burggraven of kasteleins, en onder deze verdient melding gemaakt te worden van Heer Bastaard Bloys van Treslong, die met zijne vrouw Maria van Heemstede in 1417 de St. Janskerk met eene kapel en een altaar begiftigde, waarvan de giftbrief met de uitbreiding daarvan in 1435, bij Walvis, doch zeer slordig, afgedrukt is. In het jaar 1571 en in het

begin van 1572 was Cornelis van der Mijle, zoon van den Dordrechtschen Burgemeester, Slotvoogd. Opmerkelijk is het aangaande dezen slotvoogd, dat de Prins van Oranje in het 23^e artikel zijner instructie aan Filips van Marnix van Aldegonde ter Statenvergadering te Dordrecht had geschreven: *„sal hun oeyck antwoorde geven aengaende den zone des Burgemeesters tot Dordrecht, die ter Gouwe Casteleyn is”*, welk artikel in de instructie is doorgehaald, omdat hij tijdens die vergadering geen Slotvoogd meer was, daar de Stad met het Slot tot den Prins van Oranje was overgegaan, en Heer Adriaan van Swieten Stad en Slot inhield en deze betrekking bleef behouden tot aan zijn dood in 1583, het korte tusschenbestuur van Jakob van Wijngaarden uitgezonderd. Dat Adriaan van Swieten in de laatste jaren dien post meer titulair dan in wezenlijkheid bekleedde, blijkt daaruit, dat het Slot, zooals wij zagen, zes jaren voor zijn dood op een enkelen toren na was afgebroken, zoodat na hem „niemand hetzelfde officie meer bediend heeft met titel van kastelein of gouverneur maar alleenlijk van baljuw of schout.”

Daar het de burgerij nu ernst scheen alle geweld en de invoering van ongewone schattingen te weren, nam de moed der Prinsgezinden hand over hand toe, want op denzelfden tijd dat het Slot, zooals gezegd is, werd aangevallen, ging de Burgemeester Roosendaal vroolijker dan vroeger naar den gemel-

den Cornelis Jansz. Vlacq. Vlacq, des Burgemeesters vroolijkheid bemerkende, zeide „Waarom zijt gij „nu zooveel vroolijker dan voor eenige dagen, toen „gij mij uit het bed haaldet?”

„Ik had er toen geen reden voor,” was het antwoord. „Waarom toch?” vroeg Vlacq. Daar de Burgemeester niet voor zijne meening uitkwam, zeide Vlacq, „ik zal het u dan zeggen, Burgemeester! als gij het niet zegt. Gij hebt eenen brief van den Prins van Oranje ontvangen, niet waar? Nu, die is door mijne bemiddeling tot u gekomen.”

Ondertusschen brak de opgevatte haat van verscheidene burgers meer en meer uit. Toen naar ouder gewoonte de schutterij op Sacramentsdag (11 dagen na Pinksteren) rondging, waren drie schutters zoo stoutmoedig, dat zij den Hertog Alva openlijk voor een geweldenaar uitmaakten en zeiden, dat indien iemand de aanvoerder van een opstand durfde zijn, zij dien wel zouden willen uitlokken. Deze taal klonk in bezadigde ooren evenwel vrij hard. Hunne vuurroeren en wapenen hadden zij, ten spijt der Alva's gezinden, versierd met het afbeeldsel van den Prins van Oranje met een heirhamer in de hand en staande met den eenen voet op de keel en met den anderen op de borst van den ter aarde gevelden Alva. Zelfs had een hunner achter op zijn rug drie groote gouden letters staan: V. L. G. (Vivent les Gueux.)

Ondertusschen was de Briel met het eiland Voorne sedert den 1ⁿ April van dit jaar geheel in handen van den graaf Lumey.

Terwijl deze zich daar bleef ophouden, besloten negen waaghalzen Holland binnen te dringen ter plaatse waar men het minst op zijne hoede was, ten einde eene of andere stad voor den Prins bij verrassing in te nemen. Deze moedige mannen waren Jonkheer Adriaan van Swieten, een van de hoofden der Watergeuzen, zijn knecht Dirk Vos, Simon Pietersz. van Velden (bijgenaamd Pater Simon, omdat hij te Gouda het Minderbroedersklooster bewaard had,) Gerritje van Oudewater, drie gebroeders Munter uit Oudewater en twee onbekenden. Zij voeren van den Briel op Geervliet, vervolgens door 't Spui naar Puttershoek en zoo op Zwijndrecht. Van hier zond Simon Pietersz. aan Dirk de Leuw te Dordrecht bericht van hunne komst, die hun eene kit (dat is eene groote kruik) wijn schonk. Eene aldaar liggende Vlieboot bracht hen, na zes uren pleisterens, naar Papendrecht. Onderweg riep eene stem uit een op stroom liggend oorlogschip hun toe: „Gij zult te Papendrecht de Prinsenvlag zien waaien.”

Hier huurden zij twee wagens naar Nieuwpoort waar zij nog dienzelfden nacht aankwamen, maar na door den wachter ontdekt en nageroepen te zijn, namen zij een schuitje op Schoonhoven, doch niet om die stad zelve aan te doen. Bij het voorbij varen

hoorde men roepen: „De Dordtenaars willen zich omzetten,” waarop zij antwoordden: „Dat is een praatje.” Voor de herberg, staande aan de Kruispoort ten noorden der stad naar den kant van Gouda, namen zij twee wagens naar Oudewater.

Dicht bij deze stad gekomen, voeren Simon, Gerritje en nog een derde den IJsel over en traden door de IJselpoort de stad in. Jonkheer van Swieten en Sivert Munter kwamen door eene andere poort binnen en gingen toen naar het huis van den laatste, terwijl de beide andere Munter's zich naar den Doelen spoedden, waar zij reeds zeventig man vergaderd vonden. Dit alles viel voor in den avond van den 19ⁿ Juni. De stadspoorten waren nauwelijks gesloten of Gerritje van Oudewater, het juiste uur tot volvoering van hun plan gekomen achtende, overviel den Burgemeester Dirk Dirksz., terwijl hij aan tafel zat, nam fluks de stadssleutels, die hij wist dat in dat vertrek aan een spijker hingen, en bracht ze bij Jonkheer van Swieten, in het voorbijgaan tot den ontstelden Burgemeester niets anders zeggende, dan: „Ik heb hiertoe last van den Stadhouder den Prins van Oranje.”

Jonkheer van Swieten, aldus meester van de stad zijnde, ontbood den Schout en de Burgemeesters in den Doelen, toonde hun zijn lastbrief, bracht den verschrikten Burgemeester tot bedaren, en stelde de overige Bestuurders der stad gerust. Het gerucht van

de verrassing verspreidde zich weldra in het naburige Gouda. Herman Sterre, een van die voornaamste Goudsche misnoegden, die reeds vroeger tot Adriaan van Swieten in verstandhouding gestaan hadden, schreef terstond aan Sivert Evertsz. Munter het volgende briefje:

» Weet, Sivert Evertsz. Munter! dat hier alle ding „gereed is. Wil u morgen vroeg de klok 4 ure voor „de Kleiwegspoort voegen, want mocht het missen, „zoo zijn ze allen op de vleeschbank. Niet meer, dan „zijt gezond.”

Den 20ⁿ Juni 1572.

HERMAN STERRE.

Zonder uitstel bracht Sivert Evertsz. dit briefje aan Jonkheer van Swieten, en aanstonds werd de knecht Gerrit Vos naar Simon Pietersz., die in den Doelen was, gezonden, met bevel, dat hij twee wagens zou huren en gereed maken.

Simon, te Oudewater geen voerlieden kennende, kreeg na lang zoeken eindelijk de verlangde rijtuigen. De geheele onderneming bestond nu uit negen en zestig man, waarvan Hooft zegt, „dat het slecht gewapend, opgeraapt volk was, bestaande uit veertien vreemdelingen en verder uit Goudsche en Oudewatersche burgers, verdeeld onder drie vaandels, één Oranje, Wit en Blauw, gemaakt door de dochter van

den ouden Munter, terwijl de beide andere stads-
vaandels van Oudewater waren. Bij het uitrijden der
stad brak de valbrug, zonder dat zich evenwel
iemand bezeerde. Hun weg namen ze benedendijks
langs den Tiendeweg (1) en kwamen vroeg in den
morgen van den 21ⁿ Juni 1572 voor de Kleiwegs-
poort. Herman Sterre, die natuurlijk in de stad zijne
maatregelen genomen had en reeds wachtende was,
riep hun over de stadsmuur toe: „Wie daar?” Waar-
op die van buiten antwoordden: „Wij zijn het.”
„Zoo, zijt gij het,” sprak Sterre weder, „dan zal de
bruts wel haast beginnen.”

Zonder lang wachten braken die van buiten en
eenige binnen de stad gereed staande burgers de
poort open (2). Jan Kisp, een hellebaardier, ontving
bij dit werk met eene hellebaard eene lichte wonde
aan het hoofd; voor het overige kreeg niemand
anders het minste letsel, zoodat men gerust kan zeg-
gen, dat Gouda zonder bloedvergieten is overgegaan.

De weg nu eenmaal gebaand zijnde, trok van

(1). Men moet in het oog houden, dat de geheele weg langs
den IJsel naar Oudewater Tiendeweg heette, waarvan de straat
de Tiendeweg genoemd, slechts als het einde kan beschouwd worden.

(2). De Kleiwegspoort is naderhand weder vernieuwd en
toen heeft men daarin het Josua-beeld geplaatst, waarmede
men wilde te kennen geven, dat men door die poort in het
beloofde land was gekomen. Zij werd dan ook een tijd lang
de „Josua's-poort” genoemd.

Swieten vergezeld van Jonkheer Uit den Enge van Utrecht en Wenceslaus Serclaas uit den Haag, gevolgd van zijne bende, waarvan ieder man een blauw lint om den hoed had, de stad in, begaf zich naar de markt en hield stand voor het stadhuis.

Onder de schutters, die het stadhuis bewaakten, was er slechts een, die van dit hoopje volk durfde zeggen: „Men moest tegenstand bieden en ze met geweld de stad uitdrijven.” Hierop velde hij zijne buks en zou dadelijk vuur gegeven hebben, indien zijn spitsbroeder Job Daamsz. hem het afdrucken niet belet had, met te zeggen: „Wat, wilt gij schieten; het zijn immers onze eigen burgers!”

Nu voegden zich weldra vele burgers bij den troep, zoodat zij binnen twee uren tot zes of zevenhonderd man aangegroeid was. Al het paardevolk, dat met van Swieten in de stad gekomen was, bestond uit één man Jan of Klaas Pietersz. Watergraaf. Want die twee Watergraven geleken zoo zeer op elkander, dat men ze niet onderscheiden kon, en zij werden daarom in de wandeling „de Broertjes” genoemd.

Jan of Klaas Watergraaf nu zat op eene zwarte merrie, die een touw in den bek had, en niet gezadeld of getoomd was. Hiermede reed hij van de Markt de Haven langs, over het Veerstal, door de Peperstraat, over de Gouwe en Turfmarkt en zoo weder naar de Markt, waar hij zijn volk vond, nog staande voor het stadhuis. Ieder, die dezen moe-

digen ruiter tegenkwam, moest ruimte maken en in huis gaan, „want anders,” zoo sprak onze Watergraaf, „zal ik weten, wat ik met u te doen heb.”

Bij deze gelegenheid had nog een aardig voorval plaats. Zekere Burgemeester liep in deze verwarring uit vrees het huis in van eene weduwe, om zich te bergen. Door haar in eene spinde of spijskast verborgen, vroeg hij, of hij daar wel veilig was. De weduwe antwoordde: „wel zeker, want mijn man heeft hier zoo menigmaal geschild, als hij door u of anderen gezocht werd en de burgvoogd er voor stond.” (1)

Nu riep Jonkheer van Swieten de Vroedschap te zamen en hield tot haar ongeveer de volgende aanspraak:

„Geachte Heeren! Ued. is niet onbekend, dat „weinige Keizers zich voor dezen ten strijde begaven „zonder raad en hulp van de vroegere Hollanders. „De overwinningen die zij behaalden, werden dan „ook veelal aan de Hollanders toegeschreven en „deze eischten en ontvingen daarvoor zelfs soldij „van de Romeinen. Doch nu, nu het hondsche „Spaansch Joodsch gebroed, dat nog minder te „achten is dan blaffende honden, zich hier indringt,

(1) Onze dichter Tollens, heeft deze gebeurtenis herdacht in een gedicht getiteld: „De Geuzenvrouw van Gouda.”

„omdat het bij toeval door een ongelukkig huwelijk
 „met de onzen in betrekking gekomen is en 's-Lands
 „vrijheden tracht te benemen, nu moeten wij, bid
 „ik u, onze vroegere eer en ouden roem gedenken.

„Keeren wij den Hertog van Alva, die nauwelijks
 „weet, wie of wat Christus is, en die over onze
 „Christelijke gemoederen heerschen wil, omdat hij
 „najverig is op onze eer en welvaart, keeren wij
 „hem, zeg ik, den rug toe.

„Zijn wij door een goeden Filips aan dit regeerend
 „huis gekomen, trachten wij onder een anderen Filips
 „er van bevrijd te worden, dan zullen wij onze oude
 „vrijheden behouden en de bedroefde gemoederen on-
 „zer ingezetenen zullen weder ruimer adem scheppen.”

Na het einde der aanspraak deed Jonkheer van Swieten eerst de Vroedschap en vervolgens de Schutterij den eed van trouw aan den Koning en aan den Prins, als Stadhouder van Zijne Majesteit, afleggen.

Alva en alle Spaansche aanhang daarentegen werden, benevens de tiende en twintigste penning afgezworen, en verder werd er bepaald, dat men niet zou dulden, dat iemand om zijne godsdienstige overtuiging eenig leed zou worden aangedaan. Na het sluiten van dit verbond en het afleggen van den eed, noemden de burgers elkander onderling „Geus.” (1)

(1) De Geuzenstraat in Gouda heeft zeker aan deze gebeurtenis haren naam ontleend.

Jonkheer Cornelis van der Mijle, de bevelhebber van het Slot, waarop zich veertig manschappen, Goudsche keurlingen, bevonden, meende het aan hem toevertrouwde pand voor den Koning te behouden. Zich evenwel te zwak gevoelende, liet hij een zijner manschappen achter aan den IJsel het Slot uit, met bevel om van Utrecht hulp te halen.

De bode werd evenwel gevangen genomen en daardoor het plan van den Slotvoogd verijdeld. Nu maakte men zich gereed om het Slot van de Westhaven, nabij de brouwerij 't Ossenhoofd, en van de Spieringstraat met licht geschut te gaan beschieten. Van der Mijle, verstoken van de verwachte hulp en alles tot den aanval gereed ziende, werd genoodzaakt even zooveel volk uit de stad binnen te laten als hij er in had. Dit moest den schijn hebben alsof het hierbij blijven zou, maar het grauw hield niet op vóór dat de Slotvoogd naar beneden kwam. Op het Raadhuis bij de Burgemeesters ontboden, had hij nauwelijks het Slot verlaten, of het volk trok er in en hield hem er voor altijd uit. Toen alles in het belang van den Prins aldus verriicht was, wilde men de toegangen der stad verzorgen om niet van de Spaansche krijgsmacht uit de nabuurschap aangevallen te worden.

Het dorp Nieuwerkerk, waar langs de Spanjaarden

krijgsvolk en benoodigdheden uit Utrecht naar Rotterdam verzonden, moest vooral bezet gehouden worden.

Hierom zond men eenige manschappen af om het in bezit te nemen, doch nauwelijks was men er meester van, of de Spanjaarden kwamen opdagen. Onze Goudsche strijders, hiervan lucht krijgende, vlogen den hoogen IJseldijk op hun te gemoet. In hunnen haast vergaten ze zich van lont te voorzien en daarom namen ze maar het garen van de boerenhaspels en de schorteldoeksbanden der boerinnen, en breiden ze tot lont. Het Spaansche krijgsvolk ontmoette hen bij Kortenoord tusschen Gouda en Nieuwerkerk en raakte met hen slaags, bij welke gelegenheid veertien Gouwenaars sneuvelden. Onder deze waren Jan de Landman, lakenkooper, Mr. Cornelis, chirurgijn, Thomas Dirksz. schrijnwerker, Jan Fransz., Jan Bosken en Jan Feysz.

Men verhaalt, dat er een boer onder den hoop was, waarschijnlijk uit Waddinxveen, die, door een Spanjaard achtervolgd, veldwaarts inging, de slooten oversprong en aan eene breede wetering gekomen en den Spanjaard hem nog steeds op de hielen ziende, te water sprong en zijn vijand, die hem nazwom, aan den overkant opwachtte en hem, toen hij bijna den wal bereikt had, bij den kop vatte, onderdompelde en met een mes strot en hals afsneed. Het hoofd werd te Gouda gebracht en op eene paal

gezet, terwijl de boer zes gulden ontving, zijnde de premie, die voor ieder Spanjaardshoofd door het Stedelijk Bestuur uitgeloofd was.

De Prins van Oranje te Essen (1) den omkeer van de stad Gouda en haren toestand vernomen hebbende, schreef veertien dagen later aan de Burgemeesters, Schepenen en Burgerij het navolgende:

Den eezamen, wijzen, discreten, onzen bijzonderen lieven Burgemeesters, Schepenen, Regeerders en Gemeente der stad Gouda.

„Alzoo de eezame Willem Dirksz., eertijds Burge-
 „meester van IJselstein, bringer dezès, alhier bij
 „ons geweest is, hebben wij eenige mededeelingen
 „van hem ontvangen over de algemeene zaak, waar-
 „aan uwe welvaart gelegen is, en hem daarom be-
 „last u van onzentwege te verklaren, wat wij willen.
 „Wij geven u hiervan geen breed verhaal, maar bid-
 „den u alleen, dat gij dezen Willem Dirksz. wilt ge-
 „looven als ons zèlven, en u daarnaar regelen,
 „volgens de goede genegenheid, die gij hebt voor het
 „welslagen van de algemeene zaak en dus ook van
 „de uwe. Wij bedanken u vriendelijk voor de goede
 „diensten, welke gij tot nu toe bewezen hebt en de
 „vorderingen, die gij de algemeene zaak hebt doen
 „nemen, niet twijfelende of gij zult daarmede steeds

(1) Hier is tegenwoordig de beroemde Krupp-kanongietèrij.

„voortgaan, waartoe wij u alle hulp en bijstand zullen verleenen. Hiervoor bevelen wij u den Alvermogenden Heer aan.”

Essen, 5 Juli 1572.

GUILLAUME DE NASSAU.

Evenwel was Gouda weder bijna onder de Spaansche heerschappij vervallen, indien de Opperbestuurder zulks niet belet had, en wel door hetzelfde middel, waardoor men had gemeend het voor goed voor overgang te bewaren.

De Wethouders wetende, dat zij zonder bezetting zich niet tegen een aanval zouden kunnen verdedigen, te meer daar de weinig geoefende manschappen, die zij hadden, nog elders noodig waren, besloten vierhonderd man krijgsvolk van Willem Graaf van den Berg, 's-Konings Landvoogd van Zutfen, tegen betaling in dienst te nemen. Te dien einde werden den Graaf vierhonderd rijksdaalders overgemaakt. Op welke wijze dit verzoek, aan van den Berg gedaan, ter oore is gekomen van den Graaf van Bossu, die zich toen te Utrecht ophield, is niet bekend, maar zeker is het, dat hij zekeren Maarten Schets wist te bewegen om Gouda door verraad machtig te worden. Hiertoe moest Schets voorgeven, dat hij door Graaf van den Berg gezonden was om de bezetting van de Stad en het Slot te versterken met een vendel krijgsvolk, waarover hij het bevel voerde.

De geheele toeleg scheen alle Onroomschen in de stad om te brengen en de Roomschen te sparen. Schets had een lastbrief bij zich waarvan de inhoud hoofdzakelijk was:

„Wij Willem, Graaf van den Berg, Vrijheer van „Boxmeer en Bijland maken bekend dat wij den man- „haftigen Maarten Schets tot Hoofdman aangesteld „hebben over een vendel krijgslieden, dat de Heer „van Swieten ons verzocht heeft ten dienste van Zijne „Koninklijke Majesteit en der Hollandsche Steden „zoo spoedig mogelijk te zenden en dat hij wil bezol- „digen en geheel onderhouden.

„Mits dezen bevelen wij genoemden Maarten Schets, „dat hij met zijn vendel bereid zal zijn, hetzij bij „nacht of bij dag, bij tochten, bestormingen of sla- „gen of wat er verder van hem verlangd zal worden „te doen in het belang van ons en van den Heer van „Swieten, en vooral dat hij zich te Gouda onder den „Heer van Swieten zal laten gebruiken tot alles wat „goed is, zooals een eerlijk hoofdman betaamt.

„De Heer van Swieten en de Wethouders van „Gouda zullen, zooals zij ons hebben laten weten „door Dirk van den Heuvel, hun woord gestand doen, „door aan deze lieden te geven en door hen te laten „verrichten datgene wat de Prins zijnen Hoofdlieden „en Kapiteins geeft en hen laat doen.

„En opdat alles zij, zooals de Heer van Swieten „en de Wethouders van Gouda van ons hebben ver-

„langd en aan ons toegezegd, zoo hebben wij dit „geschrift onderteekend en op de ruimte daaronder „ons geheim zegel laten drukken.”

Zutfen, 6 Augustus 1572.

WILLEM, Graaf VAN DEN BERG.

Dit stuk was verzegeld met 's-Graven zegel in rood was.

Maarten Schets, te Gouda gekomen, toonde zijne volmacht. Doch daar men eenigen argwaan tegen hem opgevat had (waardoor wordt niet gemeld), beval men hem, dat hij met zijn vendel buiten de stad zou trekden, dewijl men het volk eerst wilde monsteren, om het daarna door de burgerij te doen bezoldigen.

De manschappen gingen evenwel ver buiten de stad, zelfs tot Waddinxveen toe. Hier begonnen ze te plunderen, braken de geldkist der weezen open en pleegden allerlei buitensporigheden. De Hoofdman Schets, geheel alléén te Gouda ontboden, werd, zoodra hij de stad inkwam, door een schildwacht, die daartoe echter geen last had, aangegrepen, vastgehouden en aan het Bestuur overgeleverd.

Nu ondervraagt hem een Wethouder, wiens naam niet gemeld wordt, omtrent zijne zending, en Schets meenende, dat zijn bedrog ontdekt was, openbaart terstond zijne geheime verstandhouding met den Graaf van Bossu, 's-Konings bevelhebber te Utrecht, en zegt dat hij de stad weder onder Alva had

willen brengen, waartoe hem drie Gouwenaars, een Rentmeester, een Burgemeester en een oud aanzienlijk Burger met geld ondersteunden. De Wet-houders laten de genoemde heeren bij zich ontbieden, en vragen nu aan den Hoofdman, om zeker van hunne zaak te zijn, of hij zijne medeplichtigen eens wilde aanwijzen, waarop Schets terstond dezelfde drie heeren aanwijst, die hij reeds genoemd had. Vervolgens onderzoekt men nog, of hij ook bekend was in het huis van den Rentmeester. Hiertoe wordt hij in dat huis gebracht en aanstonds loopt hij naar het vertrek, waarin men hem geld gegeven had. Nu werden Maarten Schets en de drie heeren op het Slot in verzekerde bewaring gebracht, om later verhoord te worden. De hoofdman verworgde zich evenwel den eerst volgenden nacht, waarna hij op eene horde naar het Galgeveld gesleept werd en aldaar in den grond gestopt. Daar Schets niets omtrent zijne medeplichtigen aan het licht gebracht had, naar aanleiding waarvan men een vonnis kon vellen, werden zij als onschuldig beschouwd en in vrijheid gesteld.

De vierhonderd man, die zich nog altijd te Waddinxveen ophielden, werden thans om verdere onaangenaamheden te voorkomen door den Stadsbevelhebber Jonkheer van Swieten afgedankt met het volgende vleierende schrijven:

Eerzame goede vrienden !

„Mij is van harte leed, dat gij door zulk een
 „schelm en verrader bedrogen zijt, als Schets ge-
 „bleken is te zijn. Hij heeft u tot moordenaars en
 „verraders der vrienden van Zijne Excellentie den
 „Prins van Oranje door middel van een valschen
 „brief aangenomen; maar ik vertrouw volkomen op
 „uwe eerlijkheid, en ik houd mij overtuigd, dat gij
 „van alles niets geweten hebt. Daar ik evenwel
 „thans uwe hulp niet noodig heb, en het niet goed
 „is het platte land af te loopen om eenvoudige
 „lieden te bestelen, zal het 't best zijn, dat ieder van
 „U een goed heenkomen zoeker, of dat gij gezamen-
 „lijk gaat naar het leger van den Heer Graaf van
 „der Mark, om te zien of hij uwe hulp ook noodig
 „heeft. En zoo ook dit het geval niet is, dan moeten
 „de Algemeene Staten, die zeker ook niet gaarne
 „zullen zien, dat het platte land overlast lijde, zoo
 „spoedig mogelijk in uw onderhoud voorzien. Zoo
 „gij mijnen raad terstond wilt volgen, zult gij,
 „mijne vrienden! zeer wel doen. Dit weet God, die
 „u beware voor schade.”

Geschreven uit Gouda, 6 September 1572.

A. VAN SWIETEN.

Omtrent dezen tijd meende men, dat er nauwe-
 lijks voor acht dagen levensmiddelen in de stad
 aanwezig was, hetgeen bij eene mogelijke belegering

natuurlijk zeer gevaarlijk zou zijn. De Wethouders en Jonkheer van Swieten, Stadsbevelhebber, gaven aan den vroeger reeds genoemden Cornelis Jansz. Vlacq, korenhandelaar, en aan Adriaan Marcelisz. in last, om nauwkeurig te onderzoeken hoe het hieromtrent gesteld was.

Deze bevonden, dat de geheele voorraad slechts bestond in honderd en zeventien last tarwe, rogge, garst, haver en boonen. Nu werd aan gemelden Vlacq en Jan Hendriksz., een bakker, wonende in het Lam (1), bevolen om voor gereed geld koren te koopen van Dordsche kooplieden. Deze leenden zich hiertoe terstond, ofschoon Dordrecht nog niet van Alva afgevallen was en de Spanjaarden, die te Rotterdam lagen om den toevoer af te snijden, den mond van den IJsel met gezonken schepen gesloten hadden. Juist lagen te Dordrecht met hunne geladen schepen Coomen Marinusz. en Jan Jacobsz. van Welle, die gewoonlijk tweemaal per week door den makelaar Vlacq hunne tarwe, gerst en boonen te Gouda lieten verkoopen. Aanstonds werd de lading opgekocht om te Gouda geleverd te worden. Daar de wind zuidwest was, zette men koers naar Krimpen a/d. Lek, waar de lading ontscheept, op wagens

(1) Dat is dus waarschijnlijk het huis op de Gouwe (thans bewoond door den heer Goedraad), dat nu nog een verguld Lam in den gevel heeft.

geladen en met nog andere te Dordrecht gekochte goederen, tusschen Ouderkerk en Krimpen binnen door, tot groote blijdschap der inwoners, te Gouda ingevoerd werd. Eenige der aanzienlijkste en vermogendste inwoners hadden reeds uit vrees voor hongersnood met achterlating van huis en erve, de stad verlaten en zich naar Utrecht, Amsterdam of 's-Hage begeven.

Den 7ⁿ September was Graaf Maximiliaan van Bossu, Spaansch Opperbevelhebber te Utrecht, naar Oudewater getrokken ten einde het weder onder Spanje's macht te brengen. Waarschijnlijk stond deze tocht in verband met de zending van Maarten Schets naar Gouda, om beide Oudewater en Gouda machtig te worden. Bossu liet de stad geweldig beschieten, doch eene bende Goudsche keurlingen kwam ter hulpe en hierdoor, benevens door het gerucht, dat er uit den Briel volk tot ontzet in aantocht was, trok de Graaf af en keerde naar Utrecht terug.

De Gouwenaars werden door dezen voorspoed overmoedig; want nu ging een aantal, in den krijg onbedreven burgers, onder Jaap Corre, een lijndraaijer, op Schoonhoven los, dat toen weder door de Spanjaarden onder Loozekoot bezet was. Hier werden ze zoodanig ontvangen, dat velen hunner ter neder geschoten en twee en veertig gevangen en in de Lek paarsgewijze aan elkander gebonden, verdronken werden.

Beter slaagde Lumey Graaf van der Mark, die kort hierop, gesteund door Goudsche, Dordsche en Rotterdamsche burgers zich in het begin van October voor Schoonhoven legerde.

De stad werd slechts met drie stukken geschut beschoten, en toch gaf zij zich zeer spoedig over, onder voorwaarde evenwel, dat de Roomsche-Katholieke Godsdienst en Stadsvoorrechten gehandhaafd, geen kerken geschonden en de kerkelijke personen niet beledigd of mishandeld zouden worden.

Doch zoodra van der Mark meester van de stad was, werden kerken, altaren en beelden vernield, de heiligste zaken met voeten getreden en de geestelijken deerlijk mishandeld en vermoord. Dit stuitte velen Goudschen Onroomschen tegen de borst, zoodat eenige der aanzienlijksten den Graaf openlijk hunne afkeuring te kennen gaven, zeggende: „Het is onnoodig aldus te werk te gaan met de priesters en kerkelijke personen. De wraaklust moet ophouden, want men is geheel Holland nog niet meester, en deze manier van handelen kan niet anders dan nadeelig voor de goede zaak zijn.”

Deze woorden hadden ten minste voor eenigen tijd eene goede uitwerking.

In de Hof- of tegenwoordige Spieringstraat te Gouda stond destijds het Margaretha-klooster, waarvan eene getrouwde vrouw Machteld Cosijns in 1386 de stichteres is geweest. In den aanvang bestond

dit klooster uit een enkel woonhuis aan de Oostzijde van die straat, waarin vier jonge dochters ten koste van de gemelde vrouw werden verzorgd. Later heeft men een ander gebouw gekocht, dat uitgebreid werd en thans tot weeshuis dient. Machteld Cosijns liet zich aan hare stichting zooveel gelegen liggen, dat zij zich zelve alle genot ontzeide, en zelfs buiten weten van haren man en hare vrienden als eene bedelares bij de boeren rondging, ten einde penningen in te zamelen tot onderhoud van de zusters. Met bewilliging van den Graaf van Bloys gaf de stedelijke regeering in 1396 op St. Pietersdag aan dit gesticht de gewone klooster-voorrechten.

Dit klooster nu werd bij gelegenheid dat Graaf Lumey van der Mark voor een korten tijd met zijne manschappen in Gouda lag, vooral door zekeren Hans Aulterman en zijne makkers verschrikkelijk geplunderd.

Nadat hij zich met geweld een ingang gebaad had, begon hij alle kasten en kisten open te breken en den inhoud te deelen met zijne makkers. En alsof dit alles nog niet genoeg ware, stak hij ten laatste den brand in het stroo der slaappleatsen, zoodat spoedig het geheele gebouw met verscheidene nabij staande woningen eene prooi der vlammen werd.

Daar Hans Aulterman al meer misdaden voor zijne rekening had, werd hij den 11ⁿ April 1573,

na verbeurd verklaring van al zijne goederen, buiten de stad levend verbrand. Dit was het eerste doodvonnis, dat te Gouda, na den overgang van de stad, voltrokken werd.

Nadat Jonkheer van Swieten de orde hersteld en voor behoorlijke bezetting gezorgd had, wist hij met behulp van Mr. Paulus Buys, Bartholomeus Haavixz. en anderen te bewerken, dat ook de stad Leiden 's-Prinsen zijde koos. Kort hierna (den 10 Dec. 1572), maakte Lumey, Graaf van der Mark zich al weder aan eene groote euveldaad schuldig. Cornelis Musius, Pater van het St. Agatha-klooster (1) te Delft, was om zijne goede gezindheid en zijn zachtaardig karakter bij den Prins van Oranje zeer gezien, zoo zelfs dat de Prins en andere voorname lieden menigmaal bij hem hun intrek namen.

Ofschoon den Pater de raad gegeven was met de andere priesters de stad te verlaten, bleef hij op aandrang van den Prins in de stad. Toen hij zich later in 's-Hage vertoonde waar zich juist de Prins bevond, werd het gerucht verspreid, dat hij dien wilde vergeven. Dit was voor Lumey voldoende om aan zijne wraakzucht weder eens bot te vieren en den Pater te achtervolgen. Nadat hij hem te Leiden in handen gekregen had, werd de Pater op

(1) In ditzelfde klooster was het, dat de Prins in 1584 werd doodgeschoten.

eene vreeselijke wijze gefolterd om de hem ten laste gelegde misdaad te doen bekennen, maar men kon niets uit hem vernemen, dat eenige schuld deed vermoeden, en toch werd hij zonder proces of vonnis opgehangen.

De Prins, van de gevangenneming van Pater Musius gehoord hebbende, zond terstond een bode naar Leiden met bevel hem te ontslaan, maar de bode kwam te laat, daar Lumey en twee zijner aanhangers reeds hunne schandelijke daad volvoerd hadden.

Natuurlijk moest zulk eene handelwijze veel kwaad aan de goede zaak toebrengen, daar met Lumey de geheele partij der Prinsgezinden hierdoor gebrandmerkt werd.

Lumey kreeg evenwel loon naar verdiensten. Algemeen begon men te klagen over de gruwelijke mishandelingen, die hij pleegde. Vooral had dit plaats te Delft. De proviandmeester van Entes, plaatsvervanger van Lumey, verweet de Staten, dat zij landverraders waren en het krijgsvolk de noodige voeding en soldij onthielden. Entes was hiervan de opstoker, en toen men dit wist, werd hij en Lumey op last van den Prins voor de Staten geroepen, om zich omtrent dien laster te verdedigen. Entes was tegenover de Staten zoo scherp, dat men besloot hem gevangen te zetten. Hiertegen verzette zich Lumey en verlostte hem weder.

Daar de Prins met recht begreep, dat zulke voor-

vallen veel nadeel zouden veroorzaken, wilde hij, dat het verschil zoude bijgelegd worden, maar de Staten gaven niet toe en lieten de schutters bij klokgelui te wapen komen, die èn Entes èn Lumey gevangen namen. Huigh Jansz. van Groeneweegen, voorzittend Burgemeester, was met het een en ander belast geworden.

Lumey werd nu op het Slot te Gouda gevangen gezet en al de bevelen, die hij te Delft gegeven had, werden door den Prins herroepen. Nu werden hem al de punten van beschuldiging gezonden, waarop hij zich had te verdedigen. Ofschoon aan de verdediging veel ontbrak, wilde men Lumey toch sparen om de vele diensten die hij het land en de algemeene zaak had bewezen, en daarom stelde men hem weder in vrijheid.

Doch toen hij op nieuw tweedracht begon te zaaien, nam men hem andermaal gevangen en werd hij gebracht op het huis Honingen bij Rotterdam. Van hier ontvlucht zijnde, heeft hij nogmaals beproefd de Staten naar zijne hand te zetten, maar daar men nauwkeurig op zijne handelingen lette, is hij eindelijk op verzoek het land uitgegaan en drie jaren later te Luik aan den beet van een dollen hond, of zoo men ook wel verhaalt, door vergift gestorven.

Den 15ⁿ Juli 1572 vergaderden de Staten van Holland voor de eerste maal om over de verande-

ring der regeeringen te spreken en om een verbond van onderlingen bijstand te sluiten.

De afgevaardigden van Gouda waren: Mr. Jan Jacobsz. Roosendaal, Burgemeester, en Mr. Pieter van Asperen. Bij deze gelegenheid bleef Amsterdam volharden in de gehoorzaamheid aan Alva, terwijl Delft niet rond voor zijne gevoelens durfde uitkomen.

Haarlem, in Dec. 1572 door Don Frederik, Alva's zoon belegerd, had reeds bijna zes maanden met een overmachtigen vijand gestreden, gedurende welken tijd meer dan tien duizend kartouwschoten op de stad gelost waren, waardoor de inwoners aan allerlei gevaar bloot stonden en ten slotte nog te kampen hadden met een anderen vijand, den honger. Hoe gaarne de Prins van Oranje de stad uit haren benarden toestand wenschte te verlossen, het was tot dusverre vruchteloos. Dit ontnemt hem evenwel den moed niet, maar hij bedenkt andere middelen, en vraagt hulp, waar hij zelf die niet geven kan.

Hij richt zich tot de overige steden en tot de Ridderschap en verzoekt van haar, dat zij naar haar vermogen manschappen op de been zullen brengen om zoo mogelijk Haarlem van een gewissen ondergang te bevrijden. Terstond geven hiervan de Goudsche Wethouders aan de burgerij door openbare afkondiging kennis, en wekken haar op de volgende wijze tot deelneming op:

„Alzoo de stad Haarlem door den Hertog Alva
 „of diens zoon, onzen gemeenschappelijken vijand,
 „zeer geweldig met eene groote heirkraft van
 „ruiterij en voetvolk gedurende een half jaar bele-
 „gerd wordt, en verscheidene malen is bestormd ge-
 „weest, waartegen de burgers en het voetvolk met
 „Gods hulp zich zoo dapper gedragen en gehouden
 „hebben, dat de stad, tot bewondering der wereld,
 „bewaard is gebleven, en zij onzen gemeenschappe-
 „lijken vijand voor hare poorten en deuren gehouden
 „hebben, waardoor het gevaar van onzen hals afge-
 „wend en tevens belet wordt, dat vijandelijke invallen
 „en strooptochten plaats hebben, waardoor eene
 „algeheele vernieling van Holland, waarop de vijand
 „het gemunt heeft, het gevolg zou zijn; — en daar
 „het nu te vermoeden is, dat de burgers van Haar-
 „lem door verloop van tijd en na een onverhoopt
 „lang beleg, in groote benauwdheid en in gevaar
 „van geheel overvallen te worden, staan te komen,
 „tenzij zij van ons, als hunne medebroeders en
 „bondgenooten zoo spoedig mogelijk behoorlijke
 „hulp en bijstand ontvangen; —

„Zoo hebben Burgemeesters en Regenten van Haar-
 „lem, mitsgaders de dappere burgers en inwoners, die
 „tot dusverre den vijand ridderlijk teruggeworpen en
 „gestuit hebben, tot hunne en onzer aller bescherming
 „(bevreesd om in den uitersten nood te vervallen) door
 „hunne afgevaardigden, de Ridderschap, Burgemeesters,

„Burgers en inwoners van de steden en het platte land,
 „van welken rang of staat zij ook zijn, opgeroepen,
 „om hen in dezen nood als trouwe medebroeders
 „hulp en bijstand te verleen en met lijf en goed, en
 „wel zoodanig als ieder in gelijken nood verkeerende,
 „zou verlangen, ten einde de onuitsprekelijke moorde-
 „rijen af te keeren, die de bloedgierige Albanisten
 „en hunne aanhangers in hunne vermetelheid den
 „Haarlemmers zullen aan doen.

„Om deze redenen de Burgemeesters en Regenten
 „van Gouda, meenende dat het voorstel en het verzoek
 „van de Haarlemmers Gode welbehagelijk, redelijk
 „en billijk zijn, en oordeelende dat wij niet alleen
 „uit natuurlijke aandrang geroepen worden en
 „verplicht zijn hen te helpen, omdat Haarlem eene van
 „de voornaamste steden van Holland en onzer aller
 „bondgenoot is, en dat het tot dusverre alleen
 „den last van onze bevrijding gedragen heeft; —
 „maar ook uit bezworen beloften den 15^{en} Juli 1572
 „te Dordrecht gedaan door de Ridderschap en de
 „Steden om elkander tegen de Spanjaarden te be-
 „schermen en met lijf en goed bij te staan; — en
 „verder in aanmerking nemende, dat het veel beter
 „is zijn vijand voor een ander mans deur te schut-
 „ten dan voor zijn eigen deur; hebben goedge-
 „vonden het voorstel en het verzoek der Burgers van
 „Haarlem bij openbare afkondiging den inwoners
 „dezer stad voor te houden, en te verzoeken een

„ieder, die het Vaderland lief heeft en zijn eigen
 „lijf en goed, benevens zijne vrouw en kinderen
 „tegen den aankomenden vijand verlangt te bescher-
 „men, zich bereidvaardig in persoon te laten vinden,
 „behoorlijk gewapend, in het veldleger te Sassen-
 „heim, waar ook onze genadige Heer de Prins van
 „Oranje in persoon met al zijne heirmacht zal
 „komen tot ontzet en verlossing van Haarlem, hopende
 „dat niemand verstandig zijnde, en een droppel
 „bloeds in het lijf hebbende, toelaten zal, dat de
 „dappere burgers, onze bondgenooten, door gebrek
 „aan behoorlijken bijstand vermoord zullen worden,
 „wier bloed door den Almachtigen God van onze
 „handen zal worden geëischt, indien wij in gebreke
 „blijven; — mitsdien verzoeken wij een ieder, die
 „hiertoe gezind is, zich terstond te laten vinden bij
 „den Secretaris dezer stad, te zijnen huize of op
 „de Secretarie, ten einde zijn naam te laten optee-
 „kenen, en van den Secretaris te vernemen, wat
 „hem verder zal te doen staan.”

Afgekondigd, 5 Juni 1573.

Het laat zich gemakkelijk begrijpen, dat zulk eene krachtige roepstem niet onbeantwoord kon blijven. Binnen vijf dagen waren dan ook de goedgezinden tot honderd en twaalf man aangegroeid. De laatst levende van hen, Cornelis Cornelisz. Vlacq, die in 1636 stierf, heeft de namen dezer mannen opge-

teekend en door den druk in het licht gegeven. Zij hadden een vaandel bij zich, waarop stond:

G O U D A.

GODS ONDERSTAND VERWINDT DE ALBANISTEN.

Deze burgerbende trok reeds den 11ⁿ Juni onder het losbranden van het geschut en uitgeleid door de Schepenen Cornelis Vlacq, Barthout Willemsz. en Willem Barthoutsz. door de Kleiwegspoort te voet en van wagens voorzien de stad uit. De wagens, waarop de Schepenen zaten en de krijg-behoeften zich bevonden, vielen in de wetering, daar de paarden door het schieten op hol geraakten; doch tot ieders verwondering kreeg niemand eenig letsel. Den eersten avond na hun vertrek sloeg de troep zich neder te Alfen en was den tweeden avond op de algemeene verzamelplaats te Sassenheim. Hier bleef men tot den 8ⁿ Juli, toen het geheele leger tegen den avond zich naar Noordwijkerhout begaf. Er waren nu omtrent vierduizend man voetvolk, waaronder ook een groot aantal vrijwilligers uit de burgers, zeshonderd ruiters, zeven veldstukken en vierhonderd wagens met krijg- en mondbehoeften, om zoowel den honger der Haarlemmers als den vijand te verdrijven.

De Prins, het ergste vreezende, zou het liefst, zooals ook in de afkondiging aan de Gouwenaars stond, in persoon voorop gegaan zijn, ten einde met de

anderen in hetzelfde lot te deelen, en daardoor het morren of klagen van onverstandigen te voorkomen. Maar de Ridderschap en de Steden, overwegende het groote nadeel voor den Staat, zoo den Prins in dezen hachelijken toestand en tijd eenig ongeluk overkwam, wederhielden hem, en bewerkten dat het opperbewind aan den Baron van Batenburg opgedragen werd.

's-Middernachts ging men van Noordwijkerhout weder op weg. De voorhoede bestond uit de helft der ruitery onder Gasper van der Noot, Heer van Karlo; daarna volgde een troep Hollanders en Zeeuwen met het geschut en de houten schermen (1); vervolgens Fransche, Engelsche, Schotsche en andere soldaten en de geladen wagens, en eindelijk het overige van het paardenvolk tot achterhoede. Don Frederik had evenwel uit briefjes, die hij door het neerschieten van twee postduiven meester geworden was, dezen aanslag vernomen. Vóór dus Batenburg 's-morgens te 3 ure bij het Mannepad zijne troepen in slagorde kon stellen en alles regelen, begon het Spaansche geschut te bulderen. De voorhoede geraakte terstond in wanorde en stortte zich op haar eigen voetvolk, dat van beide zijden door de Spanjaarden werd

(1) Dit waren borstweringen van musketschot-vrije planken, die op wielen voortgeschoven konden worden en van gaten voorzien waren tot het doorlaten van het geschut.

overvallen. Dezen schok niet kunnende doorstaan, geraakte het geheele leger in verwarring en sloeg op de vlucht. Zevenhonderd man, waaronder vijftig van de honderd en twaalf Gouwenaars, benevens Batenburg en van der Noot verloren hierbij het leven, terwijl dertien of veertien vaandels, waaronder ook het Goudsche, in handen der Spanjaarden vielen.

Deze nederlaag deed bijna geheel Holland beven, en was hoogst waarschijnlijk aanleiding, dat de Prins bijzonder acht sloeg op de regeeringen in de steden, en die veranderde.

Wij zouden hier nog melding kunnen maken van den brief van den Prins van Oranje aan de Burgemeesters, enz. van Gouda, voorkomende bij Gachard III, pag. 40; maar deze brief, te Brussel gevonden, schijnt nooit te Gouda gekomen te zijn, en is blijkbaar eene circulaire van den Prins ook aan andere steden, om in weerwil van den geleden tegenspoed liever alles te wagen, dan de eenmaal begonnen zaak te laten varen.

Gouda had nog steeds dezelfde Wethouders als tijdens den overgang; doch na deze nederlaag kwam ook hier groote verandering.

De Roomsche-Katholieke Raadsleden schijnen echter met dezen ommekeer weinig ingenomen geweest te zijn, daar zij spoedig hierop het plan beraamden om de stad, waarin geene bezetting lag, weder aan

den Koning en zijnen Landvoogd over te leveren.

Eenigen weken de stad uit en verstonden zich met nog twintig andere ingezetenen. Ieder van hen zwoer: „Dit werk, hetwelk wij ondernemen ter eere Gods, „ter liefde van de Koninklijke Majesteit van Spanje, „onzen allergenadigsten Heer, en van onze wel- „vaart, beloven wij aan man, vrouw, noch kind „te ontdekken, en nimmer van elkander te zullen „scheiden voor en aleer het uitgevoerd zal zijn.”

De personen, die aan het hoofd van dit eedgenootschap stonden waren: Jan Heye, gewezen Raad en Vroedschap der stad, Klaas Diert, Klaas Dirksz. Verhoef, Dirk Andriesz. en Mr. Cornelis Hendriksz., terwijl van de andere twintig ingezetenen nog genoemd worden: Adriaan Pietersz., behuwdzoon van Jan Heye, Aart Jan Teuwen en zijn broeder Pieter Jan Teuwen. Aart Teuwen, vroeger stads-slotenmaker, had nog onder zich de sleutels van een waterpoortje, dat toen het Schutterspoortje werd genoemd, om de nabijgelegene Kolveniers-schuttersdoelen, maar die later het Vlamingspoortje heette en stond aan het einde der Vlamingstraat, waar tegenwoordig nog, gelijk toen, een overhaal-schuitje zich bevindt.

Dit poortje dacht men te openen, om zeshonderd uitgelezen buksschietters van den vijand binnen te laten, die hunne brandende lonten met kokers moesten bedekt houden.

Wilde dit door het poortje zelf niet gelukken, dan zouden de verraders een toegemetseld gat in den nabijstaanden Doelentoren, alwaar hunne gewone verzamelplaats was, doorbreken en het krijgsvolk over de gracht helpen, door middel van schuiten, die daar gereed zouden liggen, en die men door touwen overhalen zou, om alzoo het klotsen van het water te voorkomen. Het geheele plan was door Adriaan Pietersz. aan Klaas Dirksz. Verhoef te Alfen medegeedeeld, en de laatste zorgde dat men er te Utrecht kennis van kreeg. Ook werd de Heer van Noircarmes, de Stadhouder van Holland en Utrecht, die in plaats van den gevangen Graaf van Bossu aangesteld was, met dit voornemen bekend gemaakt.

De Heer van Noircarmes, juist ziek zijnde, gaf in last aan de Heeren van Gognies, Naves en La Motte, om den verraders de behulpzame hand te bieden. Men had zich voorgenomen om alles zooveel mogelijk zonder bloedvergieten te doen uitvoeren. Jan Heye, Klaas Dirksz. Verhoef, Mr. Hendrik Jacobsz., Dirk Andriesz en Mr. Cornelis Hendriksz. waren voornamelijk met de geheele leiding van het verraad belast. Wanneer het krijgsvolk binnen de stad zou gekomen zijn, moesten genoemde heeren zich naar de markt spoeden, alle toegangen verze-keren, en op het Raadhuis de Schutterswacht aanzeggen, dat zij in het minst geen gevaar te vreezen

had, indien zij zich maar stil hield en volstrekt geen wederstand bood.

Klaas Dirksz. Verhoef en de gewezen tuinman van Jan Heye waren bestemd om den troep den weg te wijzen.

Onder trompetgeschal zouden de inwoners gelast worden deuren en vensters dicht te houden, en op straffe des doods bevolen in huis te blijven.

De krijgslieden werden met de galg bedreigd, indien zij de ingezetenen op eenige wijze beleedigen; en zij, die men kon rekenen tot de koningsgezinden te behooren, zouden gewapend op de markt voor het Raadhuis verschijnen, om alle burgers te ontwapenen, die den aanslag wilden beletten.

Nadat zóó alle mogelijke voorzorgen genomen zouden zijn, zou men, ook onder het steken van de trompet, doen afkondigen, dat zijne goedertierene, genadige Majesteit van Spanje niemand wilde noodzaken in deze landen te blijven; dat zij alleen onderdanigheid verlangde in alles wat Gode welbehagelijk en eerlijk is, en dat dus ieder, die verlangen mocht het vaderland te verlaten, vrijgeleide kon bekomen voor zijn persoon en zijne goederen.

En om nu de burgers, nadat de stad bemachtigd zou zijn, in alle opzichten gerust te stellen of liever in slaap te wiegen, zou Noircarmes een langen vergiffenisbrief verleenen, die door Alva's opvolger, den Landvoogd Don Louis de Requesens, opper-

commandeur van Castilië onderteevend en bezegeld zou zijn, en ook door den Koning, zoo men het verlangde, zou geteekend worden. Deze brief zou den burgers worden voorgelezen en hoofdzakelijk van den volgenden inhoud zijn:

„Wij Filips, Heer van St. Aldegonde, Noircarmes, Mingeval, Begnicourt, enz. Ridder en Commandeur van de orde van Alcantara, Gouverneur, Stadhouder en Kapitein over Holland en Utrecht, Generaal en Opperveldmaarschalk van het thans in Holland zijnde leger van Zijne Majesteit, —

„Alzoo ons van wege Burgemeesters, Wethouders, Burgers ende Gemeente der stad Gouda te kennen is gegeven, dat de kwaadwilligen door overreding der rebellen en der vijanden van Zijne Majesteit van hunne onderdanigheid en oude gehoorzaamheid geweken zijn, en zij zich alzoo in verbond met de oproermakers gesteld hebben, waardoor hun misdrijf groot is, —

„Hebben zij ons, na tot inzicht van hunne verkeerdheden en wanbedrijven gekomen te zijn, ootmoedig gebeden hen in genade aan te nemen, daarbij verzoevende kwijtschelding van alle straffen, die zij zich door hunne verkeerdheden op den hals gehaald hebben, voornamelijk door het schenden van den eed van trouw aan Zijne Majesteit. Zij beloven daarbij, dat zij de stad wederom zullen stellen in de macht en onder de bescherming van

„Zijne Majesteit, en dat zij voortaan zullen leven
 „als goede en getrouwe onderdanen door zich te
 „houden aan alle wetten, besluiten, bevelen en ver-
 „ordeningen van Zijne Majesteit, —

„Maken bekend aan een ieder, dat wij volgaarne
 „verlangen te voldoen aan de bedoeling en den wil
 „van Zijne Majesteit, om allen, die misdaan heb-
 „ben en genade verzoeken, volkomen vergiffenis
 „aan te bieden; waarom wij naar aanleiding van
 „onze bijzondere lastgeving van 22 Oct. 1573
 „de stad Gouda met hare Burgemeesters, Wet-
 „houders, Regenten, Vroedschappen, Schutters, De-
 „kens, Gilden, Burgers en Gemeenten, benevens
 „al hare inwoners met hunne vrouwen en kin-
 „deren, van welken rang en stand zij ook zijn
 „mogen, niemand uitgezonderd, vergeven alles wat
 „zij gedaan heeft, hetzij gemeenschappelijk, hetzij
 „afzonderlijk. En of hare misdaad nu ook besta
 „in ontrouw aan den Koning door eedbreuk, of
 „door aanranding van zijne soldaten, of door op-
 „roer, of door geheime of openbare verstand-
 „houding met den Prins van Oranje, of door leve-
 „ring van wapenen, of door heiligschennis, of door
 „toelating van prediken, ieder inwoner zal zijn leven
 „en goed behouden en alle privilegiën zullen blij-
 „ven bestaan. Daarenboven zal niemand, wie hij
 „ook zijn moge, over het gebeurde ooit eenig woord
 „mogen spreken. In de stad zullen geene vreemde

„soldaten gelegd worden, dan ten hoogste twee of
 „driehonderd man voor acht of veertien dagen, ten
 „laste van Zijne Majesteit, om de orde en rust te
 „handhaven, en voorts zal de stad alle mogelijke
 „hulp ontvangen, die zij verlangen zal.

„Tot teeken van de waarheid van het boven-
 „staande, hebben wij (omdat we door ziekte ver-
 „hinderd zijn dat zelf te doen) deze afkondiging doen
 „onderteekenen door de Heeren van Gognies, La
 „Motte en Naves en met ons geheim zegel laten
 „verzegelen.”

Utrecht, 13 Januari 1574.

Adriaan Pietersz. had een afschrift van dezen vergiffenisbrief, dien hij aan sommige zijner vrienden liet lezen, of welks inhoud hij anderen verhaalde (1).

Hoe lief en mooi alles ook verzonnen en geregeld was, zoo liep de aanslag toch niet zoo gelukkig af, als men wel verwacht had. Den 5ⁿ Februari, den dag waarop men besloten had het plan uit te voeren, waren reeds alle kansen voor een goed slagen verkeken, omdat op den derden van die maand toevallig Jonker Albrecht van Egmond met een vendel van honderd en vijftig Nederlandsche soldaten binnen Gouda kwam. Waarschijnlijk was

(1) Het authentieke afschrift van dezen brief is gevonden in den boedel van den Burgemeester Jan Reiniersz. de Swaan en later gekomen in handen van Walvis.

de Prins van Oranje voor een aanval op Gouda beducht geweest, waarom hij deze versterking gezonden had.

De zaamgezworenen, meenende verraden te zijn, waren niet weinig ontsteld. Toch bleven zij nog bij hun voornemen, maar wilden intusschen aan de Utrechtste vrienden kennis geven van het ongeval, dat zich had opgedaan. Hiertoe schreef Adriaan Pietersz. aan zijn schoonvader Jan Heye; maar om geen gevaar te loopen ingeval zijn brief eens in verkeerde handen kwam, bewimpelde hij de zaak, door over eene zieke nicht (die Gouda verbeelden moest) te schrijven.

Deze brief luidde nagenoeg als volgt:

„Zeer Lieve en Beminde,

„Ofschoon de tijd niet zeer geschikt, maar zeer
 „gevaarlijk is, om iets te laten weten, zoo heb ik
 „toch niet kunnen nalaten te schrijven, om U de
 „genegenheid te toonen, die ik omtrent U en onze
 „nicht gevoel. Wanneer ik bedenk hoe bedroefd
 „en gevaarlijk ziek zij geworden is, kan ik mij
 „van tranen niet onthouden. Hoe gemakkelijk was
 „zij te genezen geweest, en hoe goed had het recept
 „gebruikt kunnen worden zonder eenig gevaar,
 „indien men het middel terstond hadde aangewend.
 „Mr. Klaas, de geneesheer, die op zich genomen
 „had haar van hare ziekte te genezen, en hij, die

„verzuimd heeft het recept tijdig bij den Apotheker
„te brengen, dragen geheel de schuld.

„Nu is haar een ander ongeval overkomen,
„waardoor zij niet met dit recept kan genezen
„worden. De vrienden hebben evenwel een ander
„geneesheer geraadpleegd, die zijne krachten zal
„inspannen om te zien of hij eenige middelen kan
„vinden, waardoor onze nicht met Gods hulp kan
„beter worden. Ik zal hiervan tijdig kennis geven.
„Meins (1) is betaald. Ik verzoek U Cornelia tot
„Jan de Hermens te zenden en Geertje om naar hare
„kleederen te zien. Laat mij weten of Daam nog
„ziek is. Ik zend u met brenger dezes tien kruisdaal-
„ders, geef hem antwoord terug:

Lieve en Beminde, God zij met U.

3 Februari.

Bij mij, U wel bekend.

Tot bode had hij zekeren landman in zijn belang
gekregen, die bij de boeren uit kleermaken ging.
De brief, zeer klein gevouwen, was in een kluwen
garen gewonden (2).

Zoo gaat deze man naar het Vlamingspoortje, later

(1) Waarschijnlijk de bode.

(2) Dit briefje met een eindje garen van het kluwen is dezer
dagen nit den boedel van den heer A. K. Kemper gekomen en
berust thans bij de Gemeente.

veelal het Verraderspoortje genoemd, naar hetgeen daar toen voorgevallen is.

Hier gekomen slaat den bode de schrik om het hart. Hij drementelt heen en weder, niet wetende of hij in de schuit stappen of aan wal blijven zal. Maar toen hij eindelijk toch in de schuit was, hield de wacht eene vrouw aan, die tegen het stedelijk bevel twee bollen broods naar buiten brengen wilde. En of nu de boer uit nieuwsgierigheid zich daarbij voegde, of dat hij van die gelegenheid wilde gebruik maken om ongemerkt weg te komen, weet men niet, maar wèl, dat zijn doordringen opzien wekte, waardoor hij aan het oog der burgerwacht niet ontsnapte. Een der wachters trekt hem aan het wambuis terug, zeggende: „Wat dringt deze verbruide boer toch?” Nu valt door dien ruk aan het buis het kluwen, waarin het briefje was, op den grond. Hierdoor krijgt men nog meer kwaad vermoeden. Na onderzoek vindt men ook eenig geld bij hem, dat hem insgelijks ontnomen wordt. Maar niet om het geld, slechts om het kluwen vraagt hij op zulk een jammerlijken toon, dat de persoon, die het van den grond geraapt had, het begint af te winden, en nu komt het briefje te voorschijn. Had de boer nu maar zoo spoedig mogelijk het hazepad gekozen, dan ware hij wellicht met den schrik vrijgekomen. Zijne aangewende pogingen om weder in het bezit van het

briefje te komen brengen hem geheel in het net. Men grijpt hem aan en brengt hem in het wachthuis. Hier ondervraagt men hem „waarom hij zoo bedremmeld is?” De boer antwoordt: „Het was mij alsof het water, dat mij als baar bloed scheen, tegen mij oprees, en dat deed mij in mij zelve zeggen: Heere God, zou ik wel eene bloedige boodschap dragen?” Het gerucht van dit voorval verspreidt zich spoedig door de geheele stad. Weldra komt het ook ter oore van Adriaan Pietersz., die niet slim genoeg geweest was om zijn schrift zoodanig te veranderen dat het onkenbaar was. Ofschoon hij zich dadelijk met de vlucht wilde redden, wordt hij in een hooiberg, waarin hij zich voor zijne vervolgers veilig waande, gevonden, en in verzekerde bewaring gebracht.

Hetzelfde lot ondervonden ook de gebroeders Teuwen en nog eenige anderen der medeplichtigen. Een der samenzweerdere, bij dag de wacht aan de poort hebbende, wist zich voor goed uit de voeten te maken, terwijl een ander des nachts over den stadsmuur klom, de gracht overzwom en zoo ontsnapte. Aart Jan Teuwen vond een middel om uit de gevangenis te ontkomen. Later is hij nog lang boedelmeester te Amersfoort geweest. Adriaan Pietersz. meende zich te redden door aan den Magistraat een brief te richten, waarin hij het schrijven aan zijn schoonvader Jan Heye zoo trachtte uit te

leggen dat er niets kwaads instak, ja dat het zelfs in het belang van de stad was gedaan. Deze brief was ongeveer van den volgenden inhoud :

Eerzame, wijze, voorzienige en zeer discrete
Heeren Burgemeesters van Gouda.

„Tot recht begrip der bedoeling van den inhoud
„van den brief, door mij aan mijn schoonvader ge-
„schreven, moet gij weten dat daardoor geen de
„minste verraderij is gepleegd; maar dat het is
„gedaan om de welvaart van de geheele Stad en
„de Gemeente. Wanneer er in dien brief staat
„dat onze nicht zeer ziek en bedroefd is, dan wil
„dat zeggen, dat wij op ons zelve staan en geen
„hulp kunnen verwachten als wij aangevallen worden.
„Onze Genadige Heer de Koning toch is te machtig
„om hem wederstand te bieden. Wij zouden dus
„even als Haarlem in groote verlegenheid geraken,
„en om dat te verhoeden, heeft Mr. Klaas Diert,
„gedrongen door zijne groote vaderlandsliefde, een
„middel gezocht en gevonden om dit gevaar te voor-
„komen. Daartoe heeft hij een brief geschreven
„aan den Burgemeester Dirk Jansz. Lonck, om, op
„welke plaats hem belieft, over de zaak te spreken.

„Den Burgemeester wordt in dat schrijven vrij-
„geleide beloofd en de gelegenheid opengesteld om
„te komen en te gaan als hem goeddunkt. Daar-
„enboven zou hij zich verwonderd hebben over de

„gunst, die aan Gouda stond verleend te worden.
 „Maar eenige oproerige personen hebben dit werk
 „verrijdeld, zoodat van dit alles niets is gekomen, en
 „dus het briefje of recept niet in de apotheek ge-
 „bracht is, met andere woorden, wij hebben van
 „den Burgemeester geen antwoord ontvangen.

„En zoo is er aan onze nicht (Gouda) een ander
 „ongeval overkomen, hierin bestaande, dat er intus-
 „schen soldaten in de stad gekomen zijn, zoodat
 „de vrienden een ander geneesheer hebben moeten
 „raadplegen, die een geschikt middel ter genezing
 „aan de hand zou doen. Deze geneesheer heeft
 „aan de Abdis van het Clarissenklooster (1) ver-
 „zocht, om naar Utrecht te gaan (dat zij ook
 „gedaan heeft), om den Heer van Noircarmes volko-
 „men vergiffenis te smeeken voor de stad. Deze
 „vergiffenis is vervat in een brief, met des Konings
 „zegel bekrachtigd. Hij zal aan de Burgemeesters
 „verzonden worden, en dan hoop ik, mijne Heeren,
 „dat gij dien in dank ontvangen en de stad weder
 „onder de gehoorzaamheid van Zijne Koninklijke
 „Majesteit brengen zult. Verstaat mij dus wel, ik
 „heb niet geschreven tot nadeel, maar in het be-
 „lang van de stad. Handelt nu met mij, zooals

(1) Dit Klooster stond ter plaatse waar thans het Stadsersf
 is op de Turfmarkt en Nieuwehaven.

„gij zoudt wenschen gehandeld te worden; aldus „doende zult gij weldoen.” (2)

Men ziet uit dit schrijven dat, hoe mooi Adriaan Pietersz. het verraad ook verbloemen wilde, de plannen wel goed beraamd waren, en dat alles toch den schijn hebben moest, alsof aan Gouda een wezenlijke weldaad bewezen werd.

Den Burgemeester Lonck meende men in den valstrik te lokken, maar deze heeft zich wijselijk buiten schot gehouden, en wellicht is het door hem bewerkt, dat die 150 man bijtijds in de stad gekomen zijn. Hoe het zij, het verraad was ontdekt en de schuldigen kregen loon naar verdiensten. Op den 20ⁿ Februari werden eenigen, waaronder ook Adriaan Pietersz., na vooraf gevonnist te zijn, onthoofd, terwijl aan sommigen wegens hunne jeugd genade verleend werd.

De Burgemeesters: Govert Wittesz., Dirk Jansz. Lonck, Adriaan Dirksz. van Asperen en de Schepenen: Pieter Gerritsz. Gruijter, Floris Gijsbertsz. Verharst, Quirijn Dirksz. van Raamburg, Gijsbert Aalbertsz., Adriaan Harmensz. Hopkooper, Jan Gerritsz. Vroesen en Cornelis Jansz. Bos waren bij het uitspreken en de volvoering van het vonnis.

Aan de vrouwen van eenige uitgeweken Wet-houders werd, op last van Burgemeesters en Schepenen,

(2) Ook deze brief berust thans bij de Gemeente.

door een bode bevel gegeven, om binnen 15 dagen de stad te verlaten, en wel omdat zij zich verstaan hadden met de verraders, en vooral, zoo als Walvis zich uitdrukt: „omdat zij te onbesnoeid van tong „waren.” Deze aanzegging ging gepaard met een bevelschrift, van 16 Maart 1574, waarin de redenen van de verwijdering uit de stad omschreven, en nog eenige gunstige beschikkingen voor bedoelde vrouwen genoemd worden.

Dit stuk bevat het volgende:

„Den 16 Maart 1574 is door Wethouders besloten „aan de huisvrouwen van Dirk Andriesz. en Mr. „Hendrik Jacobsz. (1) benevens aan Heiltje, jonge „dochter (d. i. dienstmaagd) van eerstgenoemde, te „bevelen, om voor den 31ⁿ Maart de stad te ver- „laten omdat hare mannen voortvluchtig zijn, en „zij zich met de vijanden zouden verstaan hebben, „indien de verraderlijke aanslag van Adriaan Pieterz. „en Aart Jansz. gelukt was.

„Het bewijs van het bovenstaande is gelegen in „hare eigene schriftelijke belijdenis en uit die van „hare medeplichtigen. Daarenboven hebben zij door „kwaadsprekendheid als anderszins hare medeburgers „beledigd. Genoemde vrouwen kunnen evenwel tot

(1) De eigenlijke naam was Mr. Hendrik Jacobsz. Lethmaat en zijne vrouw heette Magaretha Floris Isenoutsz. Van de familie Lethmaat is het geschilderde glas afkomstig, dat in de Janskerk, in het koor boven den ingang aan de Noordzijde gevonden wordt.

„bewaring en besturing harer goederen iemand last
 „geven of benoemen, dien zij goedvinden, en van
 „alles de helft behouden, mits zij even als de
 „andere burgers ook hare lasten en contributiën
 „opbrengen insgelijks voor de helft. Indien zij het
 „verzoeken, zal haar een paspoort verleend worden.”
 Dit alles is te harer kennis gebracht door een bode.

Onder dit stuk stond:

„Getrokken uit zeker verbaal, berustende ter Se-
 „cretarie van Gouda, en opgemaakt door Cornelis
 „van Bochorst en Arthus van Brederode, gewone
 „Raden en Commissarissen van het Hof van Holland,
 „in tegenwoordigheid van den Gouverneur (Slot-
 „voogd), Burgemeesters en Schepenen der stad Gouda,
 „en is, na vergelijking, met het oorspronkelijke over-
 „eenkomstig bevonden.”

„Door mij als beëdigd klerk der Secretarie wegens
 absentie geteekend

P. CLAXCLINT.

Na de ontdekking van bovengenoemd verraad ver-
 langden de Goudsche Wethouders dat alle Rooms-
 katholieke geestelijken en kloosterlingen aan land
 en stad den eed van trouw zouden afleggen, en zoo
 zij dit mochten weigeren, moesten zij vóór zons-on-
 dergang de stad verlaten.

De Pastoor Cornelis van Schoonhoven weigerde
 en vertrok daarom naar Noord-Brabant. Was de

maatregel van de Wethouders verstandig en goed ten aanzien van den eed, verkeerd moet het genoemd worden, dat ook na aflegging daarvan aan de Roomsch-katholieken toch de vrije uitoefening van hun godsdienst belet werd, en zulks geheel tegen de bedoeling van den Prins van Oranje, die verre stond boven zijne tijdgenooten en niet tegen de R. Katholieken, maar tegen de Spaanschgezinden overstond.

Gelukkig voorzeker! dat wij thans den tijd beleven dat niemand in de uitoefening van zijn godsdienst zelfs in het minste gehinderd wordt.

Hebben wij reeds gezien, dat de Gouvenaars zich moedig gedragen hebben tijdens het beleg van Haarlem, ook bij dat van Leiden bleven zij niet achter. Het beleg van Leiden was in Mei 1574 door de Spanjaarden aangevangen. Vijf Engelsche vendels bewaarden eene sterkte aan Gouwsluis en het dorp Alfen. Met bijzonderen moed trachtten deze den doortocht der Spanjaarden onder Don Martin Ayala te beletten. Driemaal zelfs sloegen zij een hevigen storm af, maar door overmacht waren zij met de andere hulptroepen, die van Alfen gekomen waren en waaronder zich ook Gouvenaars bevonden, genoodzaakt terug te trekken en de vlucht te nemen. Bijna naakt kwamen vele vluchtelingen Gouda binnen. Eenige Leidsche burgers, aan wie, na hunne stad verlaten te hebben, door het onverwachte beleg de weg naar huis was afgesneden, poogden bij

nacht dertig schuiten met rogge en tarwe van Gouda naar Leiden te voeren. De man, die hun daarbij den weg zou wijzen en vooruit getrokken was om zekere kade door te steken, ging na het volbrengen van dat werk bij de doorgestoken kade liggen slapen. De schuitenvoerders en de soldaten, die ze vergezelden, hadden reeds den geheelen dag gedwaald, maar vonden hun wegwijzer niet meer. Hierdoor kregen zij kwaad vermoeden omtrent hun leidsman en keerden naar Gouda terug, waardoor Leiden van dien noodzakelijken voorraad verstoken bleef.

De Gouwenaars hielden echter niet op alle midde-len, die hun ten dienste stonden, in het werk te stellen om Leiden te helpen. Allen waren in de weer om platboomde vaartuigen met soldaten en wapenen te voorzien. Hierna begon men op zeven verschillende plaatsen de binnendijken aan den Hildam door te steken, doch ook al zonder gevolg, daar de Spanjaarden terstond de gaten met hooi en hout stopten. Eindelijk kwam er in October voor de lang geteisterde stad verademing. Door eene gelukkige omkeering van den wind geraakten de Spanjaarden zoodanig door het water beklemd, dat ze moesten vluchten. De ééne stelling na de andere werd door hen verlaten, en zoo ook die aan de Gouwsluis.

De Prins van Oranje kwam na het ontzet van Leiden spoedig in de stad, stelde terstond orde op

de door de Spanjaarden verlaten posten, en trok toen naar Gouda. Weinige dagen na de komst van den Prins liep een gewapend schip, het Haantje genaamd, door eene der openingen in den IJseldijk op kleinen afstand van de stad met volle zeilen uit de rivier in de overstroomde tuinen van de Korte Akkeren en voer door de Waddinxveensche Wetering in de Gouwe en Aar, om den Spanjaarden, die van Haarlem naar Leiden wilden trekken, den weg af te snijden.

Vooraf gaf het jaar 1575 aan de Gouwenaars nog eene schoone gelegenheid om bij naburige belegeringen hun ijver en dapperheid aan den dag te leggen.

Langs onderscheidene wegen was men te weten gekomen, dat Hiërges, een Spaansch bevelhebber, het op de stad gemunt had, ofschoon hij het deed voorkomen alsof hij het oog op andere plaatsen had gevestigd. Zijn leger, met drie-duizend man voetvolk, vierhonderd ruiters en vijftien vendels Luiksche delvers (mineurs) versterkt, trok op Gouda aan. Men gaf hiervan kennis aan den Prins en deze ried den Gouwenaars, ofschoon het Juli was, het land onder water te zetten, terwijl hij beloofde nog twee vendels krijgsvolk te zenden.

De Oudewaterschen, even bekommerd voor een aanval der Spanjaarden, hadden de Gouwenaars gewaarschuwd voor den naderenden vijand. Zij

zelve werden echter verrast, daar Hiërges met zijne troepen onverwachts den 19^{den} Juli voor hunne stad stond. Had men nu maar den raad van den Prins gevolgd om bijtijds den dijk door te steken, zooals men te Gouda, hoewel ook nog vrij laat, gedaan had; maar omdat men het gevaar niet zoo nabij en te licht achtte, en vreesde het hooi te bederven, was dit te Oudewater verzuimd. Hierbij kwam nog dat Willem van Angeren, een Duitsch Hopman, eene sterkte bij Goejanverwelle schandelijk verliet. Zijn volk trok naar Gouda en zou daar door den bevelhebber der stad, den Heer van Wijngaarden, die Jonkheer van Swieten tijdelijk vervangen had, goed ontvangen zijn, indien de burgerij er niet anders over gedacht had. Deze wilde van die lafaards niets weten, en bedreigde zelfs den Heer van Wijngaarden, waardoor deze zich in de stad niet veilig achtte en de vlucht nam. De Prins van Oranje, die zich te Delft bevond, stelde toen Jonkheer van Swieten weder als bevelhebber der stad aan. De belegerden te Oudewater zonden Dirk Ariënsz. van Dam met een landman langs een geheimen weg naar Delft, om brieven aan den Prins te overhandigen, waarin de toestand hunner stad vermeld werd. Wanneer deze lieden hunne zending gelukkig volbrachten, zouden zij op hunnen terugtocht van den toren te Gouda, vuurpannen doen uithangen, om den afloop hunner zending te Oude-

water bekend te maken. De Prins kwam na deze mededeeling onmiddellijk naar Gouda, om, zoo Oudewater mocht verloren gaan, ten minste die stad te behouden. Terstond werden de dijken en poorten goed voorzien van verschansingen, waartoe, volgens het verhaal, de Prins zelf den eersten kruiwagen aarde aanbracht.

Ofschoon de Oudewaterschen den meesten moed en de grootste dapperheid aan den dag leiden, mocht het hun niet gelukken hunne stad te behouden. De Spanjaarden kwamen er spoedig binnen, en richtten er een vreeselijk bloedbad aan. Hierna deed Hiërges het voorkomen alsof hij naar Gouda wilde, maar hij wendde zich naar Schoonhoven, welke stad hij na een beleg van dertien dagen insgelijks in handen kreeg. De Prins, hiervan kennis krijgende, liet van de twee vendels die hij voor Schoonhoven bestemd had, het ééne naar Woerden en het andere naar Gouda trekken, omdat deze twee steden nu het eerst aan de beurt schenen te liggen. Hiërges vestigde evenwel bijzonder het oog op den IJsel en wilde ook deze rivier, even als de Maas en de Lek, in zijne macht hebben. Daartoe tastte hij eenige schansen aan die rivier aan, en bemachtigde ze. Nu hadden de Spanjaarden vrij spel en lichtten ieder burger op, die den IJsel afvoer en hun in handen viel. In de omliggende dorpen Polsbroek, Haastrecht enz. staken zij de kerken in brand, en roofden alles weg wat waarde had.

De landerijen waren door het gedurig onder water zetten niet beter geworden en daardoor zoodanig in prijs verminderd, dat in den Winterdijk een stuk land voor een eendvogel verkocht werd. Als eene bijzonderheid wordt hierbij verhaald, dat de koper van het land van gebrek stierf, maar dat de verkooper, die dagelijks een ei van zijne eend had, in het leven bleef. De Schildvinkkamp achter de Boelenkade heeft, zegt men, zijn naam daaraan te danken, dat hij in dien tijd voor eene schildvink is verkocht. Voor een stuiver kocht men eene eend. Visch had bijna geen waarde. Voor een halven stuiver kon een groot gezin zich met visch voeden. De armen zelfs zouden in dien tijd den snoek niet aangezien hebben.

Maar met al die goedkoopheid van visch en waternvogels verlangde men reikhalzend naar betere tijden. Hoe gaarne zou men in het zweet zijns aanschijns een stuk droog brood verdiend hebben, als men het slechts met rust had mogen genieten! Maar men verkeerde in gestadigen angst. Had men zijn eigen leven lief, dan was men dikwijls genoodzaakt dat van anderen in de waagschaal te stellen of het met eigen hand te vernietigen. Trouwens de geringe waarde van sommige levensmiddelen of andere zaken was geen gevolg van weelde maar juist van armoede en achteruitgang van handel, scheepvaart en nijverheid. Het onderling verkeer was

geheel verbroken door de bedorven wegen, vernielde bruggen en doorgestoken dijken. Gelukkig volgde er voor Gouda spoedig een tijd van verademing. De Spaansche soldaten hadden in langen tijd geen soldij ontvangen. Hierover begonnen zij niet alleen te morren, maar zij sloegen weldra tot baldadigheden over. Geld eischten zij, het kostte wat het wilde! Zelfs de beste bevelhebbers waren niet in staat hen te bedaren. Ontzag en gehoorzaamheid hielden op. De plaatsen waar zij in bezetting lagen, werden door hen verlaten; zij vereenigden zich en zwoeren zichzelve te zullen betalen. Met hoopen liepen zij het platteland af, plunderden, stichtten brand en vervulden alles met moord.

Daar dit vooral ook in het Zuiden, te Brussel en inzonderheid te Antwerpen plaats had, werden de troepen uit Holland zooveel mogelijk terugontboden, waardoor Woerden, dat reeds belegerd was, verlost werd, en Gouda vooreerst geen aanval behoefde te vreezen. Met recht kan men dus zeggen, dat deze stad met den schrik is vrijgekomen.

Hiermede rekenen wij onze taak ten einde. Met genoegen hebben wij zeker gezien, dat de Gouwe-naars zich niet onbetuigd hebben gelaten in dien edelen strijd voor de vrijheid van godsdienst en het behoud van privilegiën.

Het kon ons doel niet zijn om onaangename herinneringen in het geheugen terug te roepen,

maar alleen om te wijzen op de groote en verheven daden van onze voorvaderen, die goed en bloed, ja alles opofferden, om ons die vrijheid en zelfstandigheid aan te brengen, waarop wij thans met recht trotsch mogen wezen, en op het hooge Godsbestuur dat uit, ja door het kwaad het goede deed komen. Alleen in het heldere licht van de geschiedenis, die ons Gods macht verkondigt, zullen die mannen ons achting inboezemen en zal de grond, dien wij bewonen, ons recht dierbaar worden.

Vraagt men, of wij dan al de handelingen van een Lumey van der Mark, een Roobol en dergelijke woestaards goedkeuren, dan antwoorden wij van ganscher harte: „volstrekt niet.” Maar laat ons ook aan den anderen kant niet vergeten, wie die mannen waren, en wat men hun of hunne familie aangedaan had, vóór zij er toe kwamen om zich op hunne onderdrukkers te wreken. Daarbij bedenke men nog, dat de strijd moest aangevangen worden met huurlingen, die geen de minste liefde voor dezen grond koesterden, en zich alleen in de gelederen schaarden om te plunderen en te rooven, al moest dit met moorden gepaard gaan.

Aan het Hoofd van den strijd, den Prins van Oranje, zal men zeker wel niet ten laste kunnen leggen, dat hij in eenig opzicht onverdraagzaam of vijandig gezind was omtrent andersdenkenden. Hoe menigmaal heeft hij openlijk verkondigd, dat men

de vrijheid, waarvoor hij het zwaard aangegord had, aan allen moest toestaan. Waarlijk, indien hij overal tegelijk had kunnen wezen, en als men gezind ware geweest als hij, voorzeker had er dan geen burgerbloed gevloeid, maar dan zou de strijd geweest zijn met de verdrukkers van ons voorgeslacht, met de Spanjaarden.

Gave God, dat wij, noch die na ons dit in zoo menig opzicht gezegend land bewonen zullen, immer iets dergelijks mogen aanschouwen en ver-eenigen wij ons met de woorden van den grooten J. van Vondel:

Men moest elkanderen al 't oude leed vergeven,
 En reppen niet van 't geen aan weerszij werd misdreven.
 Wat eens gedaan is, kan men nimmermeer ondoen.
 Verstond een ieder dit, wij raakten aan den zoen.
 Och, wenschten ze al om pais en vrede, die hier wonen!

VERBETERINGEN.

Op bl. 11, reg. 9 van onder staat: *de Oude*; lees: *den Oude*.
 " " 20, " 4 " " " 21ⁿ Juli; " 23ⁿ Juli,
 " " 28, " 15 " boven " zoodat zij; " zoodat hij.
 " " 48, " 9 " " " aan doen; " aandoen.